

Aylık Tarih

Yıl: 2 Sayı : 15 Mayıs 2024

**Obelisk Güneş Saati mi ?
Eski İstanbul'da Esnaflar-4
Kıbrıs'ın Fethi
Osmanlı Devleti Nasıl Kuruldu ?
Tarihte İstanbul Depremleri
Bostancı Başı ve Su Başı
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları**

İçindekiler

- Obelisk Güneş Saati mi? 3**
Eski İstanbul'da Esnaflar-4 6
Kıbrıs'ın Fethi 10
Osmanlı Devleti Nasıl Kuruldu? 14
Tarinte İstanbul Depremleri 18
Bostancı Başı ve Su Başı 22
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 24
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 28

Obelisk Güneş Saati mi?

İstanbul'da Fetinden önce ve sonrasında yapılan çeşitli yapılarda birçok güneş saati bulunmaktadır..

Wolfgang Meyer

İstanbul'daki Güneş Saatleri.

Sandoz Kültür Yayınları. No.7. S:15

Anadolu Firavun III. Thutmosis'in (1549 - 1503 M.Ö.) obeliski başlangıçta Theben'in karşısında Dâr-ül Bahri'de bulunmaktaydı. Obelisk M.S. 4. yüzyılda İstanbul'a getirilmiştir. Uzun süre taşındığı yerde yatık durumda bekletilmesinin nedeni dikilememiş olmasıdır. Ancak M.S. 390'da Büyük Theodosius tarafından bugünkü yerine dikilebilmiştir. Obeliskler güneş saatleri olarak kullanılmışlardır. Gölge ve yöne göre belirlenen zamanı öğrenmek için uşaklar yollanmış ve örneğin «Gölge 18 ayak» haberi alınmıştır. Su baskınlarında obeliskler ayrıca tarlaların parselasyonunda da kullanılmışlardır. Parselasyon 3 nokta belirlenmesi sistemine göre yapılmıştır: O anda bulunan nokta - obelisk - uzaktaki sabit bir nokta. Obelisk'de dikkati çeken bir özellik de, üst sivrisinin kare biçimindeki düzlemin ortasında olmayıp bir kenara kaymış olmasıdır. Bu, göl-

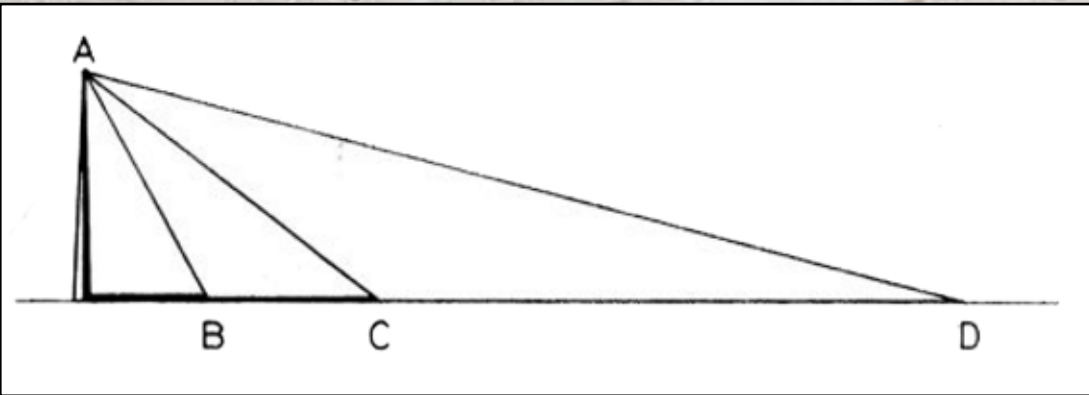
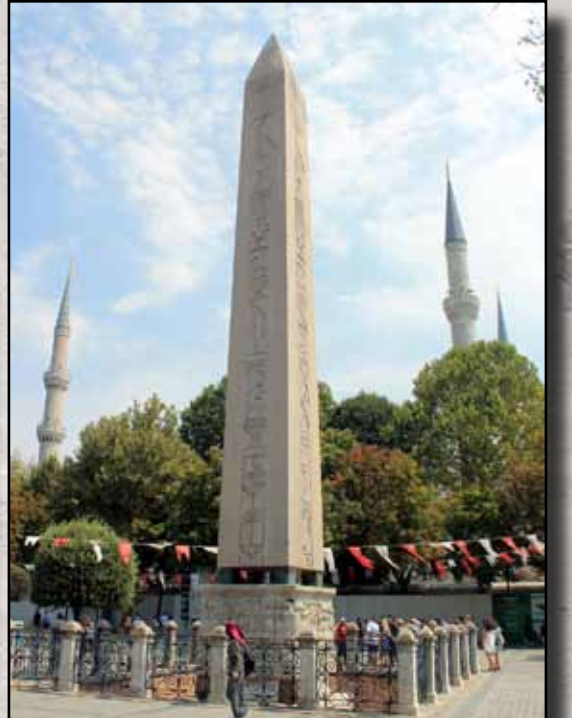
ge uzunluklarının yılın değişik zamanlarda kompenzasyonuna yaradığı düşüncesini getirmektedir.

Yerde gölge uzunluklarının bütün bir yıl boyunca işaretlenmesi neticesinde en kısa ve en uzun birim elde edilmiştir. 4 metre yüksekliğinde bir gnomon (güneş saati mili) kullanıldığı takdirde İstanbul'da en kısa birim 2 m., en uzun ise yaklaşık 15 m. olacaktır. Gün ve gecenin eşit olduğu zamanlarda gölge uzunluğu beklenildiği üzere 8,5 m. olmayıp, sadece 5 metredir. Sebebi ise Şema 1'de görüldüğü üzere açının gnomon sivrisinde ikiye bölünmesidir. Basit bir hesapla güneşin açı yüksekliğinde irtifasından ikili bir sonuç elde edilebilir.

Açıların arasındaki farkın yarısı ekliptiğin (1) eğrilik derecesini, açıların yarı toplamları Gök ekvatorunun ufuktan yüksekliğini verir. 90°den çıkarıldıklarında ise Kutup yüksekliğini veya bulun-

lan yerin enlemine verirler. Profesör Edmund Buchner, Alman Arkeoloji Enstitüsü Roma Bölümündeki yayınlarında (Cilt 83, 1976), M.Ö. 27 Haziran 10 gününde hükümdarlığı sırasında imparator Augustus'un Roma'ya diktirdiği Mısır Obelisk'inden detaylı olarak bahseder. Bu obelisk bilinen en yüksek obelisktir ve 30 Ocak olan Hükümdarın yaş gününde gölgesi Ara Pacis'e (Barış Mezbahası) düşer.

(1) Ekliptik: Tutulma düzlemidir ve bir yörünge çizgisini belirtir. Dünyanın, güneş ve ay ile dönüm yaparak tamamladığı çemberdir.

Şema 1: BAC açısı CAD açısıyla eşittir; fakat BC doğrusu CD doğrusu ile eşit değildir.

Obelisk'in Tarihçesi

İstanbul Abideleri ve Binaları
Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven

Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veyssel Güteryüz

Büyük Teodos'un (Theodosios) Dikili Taşı

Bizans şehrini süsleyen abdelerin çoğunluğu harap olmuş ve bize bugün ancak birkaç tanesi kalmıştır.

Bunlardan birisi At Meydanı'ndaki Dikili Taş'dır. Bu taş tek parça granitten yapılmış olup 30 metre yüksekliğinde ve tabanı 2 metre genişliğindedir. Bu taşın üzerinde halen çok okunaklı bir durumda olan «hiyeroglif» yazılarından anlaşıldığına göre İsa'nın doğumundan 1700 yıl önce eski Mısır'da Heliopolis (Heliopolis) şehrinde firavun Üçüncü Tutmosis tarafından diktilmişti. İmparator İkinci Konstans (Konstantinos) ve Jülyen (İulianos) (361-362) bu dikili taşı Bizans'a getirmek istediler ve işleme başlandı ise de imparatorun ölmesiyle dikili taş da toprak üzerinde yatırılmış olarak 30 yıl kadar kaldı. (390) yılında Birinci Teodos (Theodosios) onu Bizans'a getirdi. At Meydanı'ndan Marmara kıyısına kadar bu taşın getirilmesine özgü özel demir bir yol yapıldı. Dikili Taş Marmara'dan yapılan ve üsetine Teodos'un (Theodosios) yaşamı ile ilgili olayların yazılı olduğu bir tabanlık üzerine dikildi.

Bu tabanlık üzerinde aşağıdaki Rumca yazı okunmaktadır «Yerde yatan bu sütun şehrin valisi Peroklos'un yardımıyla

dikilmiştir.»

Dikili taş'ın çevresinde büyük iskeleler kulularak, ancak 32 günde dikilebilmiştir. Mösyö Dötiye'ye (Dethier) göre bu taş 400 yılında Arkadius'un (Arkadius) hükümdarlığı zamanında dikilmiş. Aryaî olan Gotlar'ın başkanı Gainas'ın yardımıyla yerine konulmuştur.

Fakat Ortodokslar'ın çekinmesi üzerine Gainas'ın başı kesilerek sokaklarda gezdilmiş ve 5.000 Got'u kendi kiliseleriyle birlikte yakılması üzerine bu taşın üzerindeki Gainas kelimesi kazınarak

yerine «Peroklos»'un ismi kazınmış. Tabanının kzey tarafındaki yarım kabartmada Arkadius (Arkadius) ve eşi Evdoksiya (Eudokia) (Gauloise)'nin hipodromda katisma denilen imparator locasında oturdukları görülür. Yanlarında da saray görevlilerinden biri vardır. Bunun Gotlar'ın başı Gainas olması olasıdır.

Tabanlığın batı tarafında imparator Büyük Teodos (Theodosios) tahtında oturmuş ve sol tarafında eşi (İkinci Velantiyen'in (Valentinianos) kız kardeşi) ve sağında iki oğlu Hodnorius ve Arkadius bulunur. Yenilerek esir olarak getirilen düşmanlar imparatorun önünde baş eğler.

Batı tarafında Teodos (Theodosios) eşi olmadığı halde, yalnız iki çocuklarıyla askere para dağıttığı ve oyun izlediği görülür. İmparator elinde oyunu kazanana verilecek bir çelenk tuttuğu müzisyenler eski lir ve çifte düdük ve mitolojide Pan'ın düdüğü denilen yedi kamışlı düdüklere çaldıkları görülür. Güney tarafında Teodos (Theodosios) sağında iki oğlu ve solunda ikinci Velantiyen (Valentinoanos) olduğu halde bir araba koşusunun seyrederek.

Dikili Taş, tabanlık üzerindeki köşelere konulmuş dört adet tunç küb üstüne oturmuştur. Tabanlığın alt tarafındaki çizimler Dikili Taş'ın nasıl dikildiğini

gösterir. Bu resime dikkat edilecek olursa hipodromun ortasındaki Spina denilen duvar ve iki başlarındaki sütunlar hakkında bir fikir edinmek olasıdır. Yalnız dört sahifesi elimize geçen ve ismini bulamadığımız hiyeroglif yazımlı Türkçe basılı bir kitapta bu sütun üzerindeki yazılara ait tercümelere aşağıda veriyoruz.

Sütunun kuzey-batı yüzünde bulunan hiyeroglif yazının tercümesi:

Firavunun on sekizinci soyundan Yukarı ve Aşağı Mısır'ın sahibi Şems'in manevi soyundan olan üçüncü Tutmosis, tanrı [Amon]'un mabedine kurbanını sunarak ilk görevini yaptıktan sonra tanrı [Horus]'un yardımı ve himmetiyle büyük bir dini güç ve kuvvete ulaşarak, kutsal tanrısının yardımıyla genç [Rumenhopr Muri'Tutmosis] dünyadaki bütün denizleri ve nehirleri kendi hâkimiyeti altına alıp hükümdarlığının

otuzuncu yılındaki bayramında bu sütunun daha nice zamanlara ulaşacağını sağlamak amacıyla yaptı ve diktirdi.

Güney yüzü:

[Horus adındaki tanrının manevi tecelliler bahş etmesine ulaşmış ve İbn-ül-Şems (Güneşin Oğlu) unvanını taşıyan Aşağı ve Yukarı Mısır'ın hükümdarı olan saygıdeğer [Romon-heprastepin-Ra], büyük bir kudret ve adaletle dört bir yöne nur saçarak askerinin önünde olduğu halde Akdeniz'de dolaşıp, iki nehir arasında (Mezopotamya) kadar büyük bir güç ve kudretle giderek büyük savaşını yapmıştır.

Kuzey yüzü:

Gizli ve kutsal ismin her tecellisine mazhar olan tanrı [Amon]'a kurbanını büyük bir acz içinde sunduktan sonra ondan yalvararak yardım dileyerek [Horus] adındaki tanrının kuvvet ve

kudretinde ulaşmak ve rüzgâr ve güneşin sultanı tacına sahip olmak ve dinin nurlu iki tacının sahibi kudretli [Romon-heprastepin-Ra], zor durumdaki ülkesinin sınırlarını iki nehir arasında (Mezopotamya) kadar götürmeye azmetti. [1]

[1] Bu hükümdardan önce on sekizinci aile zamanında bazı firavunlar valilerini Mezopotamya önüne kadar götürmüş yani ülkelerini genişletmiş oldukları halde sonra elden çıkarmış olduklarından bu [Romon-heprastepin-Ra] adındaki firavunun gene oraları kendi yönetimine almak amacıyla askeri harekât yapmış olduğunu bildirmek istiyor.

Güney-batı yüzü:

Mülkün tanrısı [Amon'a] adağını sunup âcizâne yalvarıp yardım istedikten sonra güneşin doğduğu sırada oluşan altın renkleri dünyaya yayan [Horus]'un verdiği kuvvet ve tazelik ile şiddet ve azameti taşıyan ve Aşağı ve Yukarı Mısır hükümetlerinin taçlarına sahip olan ve bizzat güneş tarafından seçilmiş olan [Romon-heprastepin-Ra] dünyaya hâkimiyetinde gazel yüzü ufka parlayarak bu eserin sahibi yüksek başkanın ilgilendiği babası [Amon-Ra] için yaptı.

Eski İstanbul'da Esnafılar-4

İstanbul Esnafları (Geçen Sayıdan Devam)

TİRYAKİ ÇARŞISI TİRYAKİLERİN HAYATI

Tiryaki Çarşısı çok eskidir. Bu çarşıda bulunan dükkânlar şimdiki gibi birkaç harap kahvehaneden ibaret değildi. Eskiden muşamba fenerciler, divitçiler, altın varakçı esnafı da bu çarşıda sanatlarını icra ederlerdi. Zenci, köle ve cariyelerin satıldıkları esir pazarı da bu çarşıdaydı,

MUŞAMBA FENERCİLER:

Eskiden sokaklarımız şimdiki gibi havagazi ve elektrikle aydınlatılmıyordu. Fenersiz gezmek de yasak olduğundan geceleri sokağa çıkan herkes fener taşımağa mecburdu. Fenerler iki türlü idi. Biri çerçeveli cam fener, diğeri de muşamba fenerlerdi. Cam fenerleri genellikle bahçelerde, avlularda, sokak kapılarında ve dükkânlarda uygun yerlere asmakla kullanırlar, sokaklarda dolaşırken çok kişi muşamba fener kullanırdı. Bunlar da üç türlü yapılırdı. Büyüklere bazı vezirler ve zengin kişilerin geceleri bir yere gidişlerinde, bindikleri hayvanların önünde yürüyen seyisler taşırlardı. Orta boylarını, yine gidişlerinde konak uşakları, önlerinden yürüyerek taşırlardı. Halk tabakası ise kendileri taşıdıkları için muşamba fenerlerin küçüklerini seçerlerdi, bunlar geğinde cepte de taşınlardı.

Lâtime kabilinden bu muşamba fener bölümünde şunu da kaydedelim: "İtibarlı dostlarımdan bir zatın hizmetkârlarından bir hödüğe efendisi muşamba fenerin kirini gösterir ve temizlemesini tenbih eder, o birşeyden haberi olmayan hödük de su ısıtır ve feneri suyun içine sokarak sabunla bir güzel yıkar, bir de bakar ki muşamba fener bir bez yığını halinde sudan çıkar. Ertesi gün ben o zatın konağına gittiğimde kimini hiddetli kimini de güler yüzlü görünce sebebini sorup öğrendim ve ben de gülmekten kendi-

mi alamadım."

Bir de muşamba kâğıttan yapılan fenerler vardı ki, bunlar mahalle bakkallarında satılırdı. Bunları genellikle ayak takımından geceleri sokakta gezenler ve özellikle meyhanelerde akşamcılık edenler kullanırlardı. Mahalle çocuklarının Ramazanlarda ve mübarek gecelerde fener kapmak yağmacılıkları da bu kâğıt fenerlere özgü gibiydi. Sonraları sokaklar havagazi ile aydınlatıldığından muşamba fenerlere gerek kalmadı ve bunları yapıp satan esnaf da dağıldı.

DİVİDCİ ESNAFI

Divitler kalem, kalemtraş, makta (üzerinde kamış kalemlerin ucunun düzeltildiği kemik, şimşir madeni alet) gibi malzemenin saklanması ve mürekkep konmağa mahsustu. Bunlar bele sarılan kuşağa sokularak taşınırdı. Divitleri büyük memurların yanında çalışan kalem efendileri, kâtipler, tüccar ve esnaf yazıcıları kullanırlardı. Divitler gümüşten, sarı pirinç vesair madenlerden yapılırdı. Sonraları Divit kullanmaktan vazgeçildi ve esnafı da battı.

TİRYAKİ KAHVELERİ VE TİRYAKİLER

Tiryaki çarşısındaki kahvehanelere gelince; vaktiyle bu çarşıda ilim ve irfan sahibi kibar ve zarif kişiler için muntazam kahvehaneler vardı. Terbiye ve güzellikten mahrum muşeret bilmeyen bir takım kimseler bu gibi topluluklardan zevk alamadıkları için onların kahvehaneleri de ayrı idi. Kibar kahvelerinde satranç, dama ve benzeri oyun meraklıları da bulunurdu. Zamanın irfan sahibi bu gibi oyun meraklıları İstanbul'un her tarafından bilhassa bu kahvelere gelirlerdi.

Tiryakilerin kahvehaneleri de ayrı idi. Bunlar boyları büyüklüğündeki bastonları ellerinde olarak gezen iki büklüm bir takım ihtiyarlardı. Bu adamlar hareketsizliğe mahkûm ve müzmin bronzite tutulmuş olduklarından kullandıkları çubukların lülesinden bulut tabakası teşkil eder, kulakları tırmalayan nargile fokurtusu, öksürük ve göğüs hırıltısının ardı arası kesilmezdi.

Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey
1922 tarihli Sabah ve Alemdar gazeteleri tefrikalarından derlenerek "Tercüman 1001 Eser" serisinde yayınlanan "Bir Zamanlar İstanbul" kitabından alınmıştır.

Hele peykelerin önündeki öbek öbek tükürük ezintisinden tiksiniş öğrenmemek kabilmazdı, ötedenberi peykelerin üzerine ya Mısır hasırı veyahut kar keçesi çivilenirdi. Sonraları frenk keçesi serilir oldu. Maamâfih kibar kahvehanelerinde sedirli minderler, yastıklar da bulunurdu.

Tiryaki kahvelerinde yoğurt çanağına yakın büyüklükte kahve fincanları ocağın etrafında dizilir çubukları, nargileler köşeleri doldururdu.

Kahvehanelerin hepsinde (gönül ne kahve ister ne kahvehane, gönül ahbap ister kahve bahane) veyahut (Ehli keyfin keyfini kim tazeler? taze elden taze pişmiş taze kahve tazeler.) gibi yazılı levhalar vardı. Kabadayı kahvelerine levha yerine resimler asılmıştı. Bu resimler Hazreti Ali'nin Zülfi-kar ile ifriti öldürüşünü, Veyselkarani Hazretlerinin Yemen illerinde deve güttüğünün ve Hacı Bektaşî Velî'nin duvarı yürüttüğünün, Karaca Ahmet Sultanın yılandan dizginli Aslana binerek, yılandan karnçî ile «ah! minetaşk» ibaresinde (H) harfi göz farz edilip bundan çıkan gözyaşlarının dere haline geldiğinin resimleri idi. Bunlar gayet kaba saba boylarla boyanmış şeylerdi.

Tiryaki meşrep kimseler kahve, tütün, tömbeki ile enfiyeyi hafif keyif verici maddelerden sayarlardı. Enfiye kullanmayı itiyat edenlerin ekserisi yüksek ilim adamları, şeyhler, mülkiyeliler ve muharrirlerin ileri gelenleri ve daha bu gibi ağır başlı kimselerdi. Bunlar arasında enfiyenin cinsi ve nefaseti hakkında uzun uzun konuşmalar yapılırdı ve meselâ Fransa'nın Rende enfiyesi ile Felemenk enfiyesinin birbirine karıştırılmasından ve rutubetini muhafaza için Çiçek veya Deniz suyu ile terbiye edilmesinden bahsedilirdi. Enfiye tiryakileri sokaktaki karşılaşmalarında bile birbirlerine derhal enfiye mahfazalarını takdim ederler ve buna da «kaldırım ziyafeti» derlerdi.

Eski sadriâzam Tunuslu Hayrettin Paşa Hind enfiyesi kullanırmış, kendisinin sadareti zamanında büyük devlet ricalinden bazıları da bu cins enfiyeyi tercih etmeğe baş-

lamışlardı.

Enfiye kullananlar ekseriyetle Ramazanlarda tiryaki olurlar ve nefes almada bile güçlük çekerlerdi. Ahbaplarımızdan ve eski Babı-Âli mensuplarından enfiye müptelası bir zat ile iftarda birlikte bulunuyorduk. Bu zat gündüzden itina ile terbiye ederek mahfazasına koyduğu taze enfiyesinden iftar vakti bir tutam enfiye aldı, iftar topunu bekliyordu. Top atılmasıyla beraber burnu için hazırladığı o bir tutam enfiyeyi acele ile ağzına alıverdi. Zavallı adam sofradan kalktı, kustu ve bir hayli sıkıntı çektiydi.

Eskiden Benefşe (Menekşe), Kani Bey enfiyesi isimleri ile yerli enfiyeler de yapılırdı, İstanbul tütün inhisarı idaresinde enfiye fabrikası bile açılmıştı. Bu Kani Bey ikinci Sultan Mahmut'un Kahvecibaşısı olup sonradan evkaf nazırlığında da bulunan zattır. Bu cins enfiyeyi kendisi icad ettiği için O'nun adı verilmiştir.

Enfiye tiryakileri, kokusunu bozduğu cin lavanta gibi kokular katarak enfiyeyi terbiye etmezlerdi. Hattâ merhum Mümtaz efendi çiçek suyunu bile kullanmaz, enfiye terbiyesi için yalnız deniz suyu tercih ederdi.

Tömbeki müptelası olan meraklılardan bazıları kahvecilerin hazırladığı nargileyi hemen içivermezlerdi. Kollarını dirseklerine kadar sıvar, nargilenin sürahisini, lülesini, marpucunu bizzat uğuşturarak temizler, sürahisine suyu kendi koyar, lüleyi kendi doldurur, kendi ateşler, hattâ bazıları marpuç başlığını ağızlarına deydirmemek için bir kâğıt parçasını zıvana gibi başlığın deliğine sokmuş olduğu halde içerlerdi. Kahvehanelerin çubuklarını içmek istemeyen tütün tiryakileri kendi çubuklarını beraber taşırlardı. Bu gibi meraklılar geçme çubuklar yaptırırlardı. Bu geçme çubuklar birer karış uzunluğunda üç parça çubuğun zıvanalı vidalarla birbirlerine eklenmelerinden meydana gelirdi. Lülesi imamesi beraber olarak çuhadan bir kese içinde olduğu halde kaput, cübbe gibi elbiselerin altında kaytan ile belde asılı olarak sallanırlardı. Şairlerden meraklı bir zat zamanın cömertlerinden vaat ettiği geçme çubuğu alamayınca şu kıt'a ile tekrar istemiştir:

Çöp gayriden dufeasu İçmeziz,
Hamh ol geçme'den Wx geçmeyiz,
Acı tatlı her ne ise kailiz,
Yusuflü badem çubuğa mailiz.

Demek ki eskiden geçme çubuklar arasında Yusufi namında bir çeşidi varmış.

Eskiden tırkeş denilen orta boy, çubuklar vardı ki bu nevi çubukları vezirler ve büyükler kayıklarda ve hususi odalarında kullanırlar ve resmî yerlerde yine uzun çubuk içerlerdi. Afyon'dan börş denilen macun kullanmaya alışanların ekserisi bu keyif verici nesnenin basura ve göğüs hastalıklarına en tesirli ilaç olduğundan bahsederlerdi.

Afyon kullanmayı alışkanlık haline getirenlerin çoğu gençlikleri zamanında içki düşkünü oldukları halde son zamanlarında

içkiyi terk edip kendilerini avutmak ve neşelerini temin etmiş olmak için afyon kullanmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Neşelerini tazelemek istedikleri için afyonun miktarını günden güne arttırdıklarından zavallıların takatleri kesilmiş, sınırları gevşemiş, bacakları sarsak, elleri titrek olmuştur, gayet titizdirler. Meselâ oda kapısı biraz sertçe kapansa kıyameti koparırlar, gürlüğü patırdıydı hiç sevmezler, daima rahat ve sükûnu arzu ederler. Bir de alingandırlar, her sözden alınır, izzeti nefislerine dokunulmuş addedeler. Onlarca ufak bir şaka bile büyük saygısızlıktır, asabi halleri daima parlamaya hazır olduğundan bazen pek ufak bir mesele için coşup taşıkları olur. Yüzleri daima asık durur.

Tiryakiler afyonu gizli olarak kullanırlar, kullandıklarını kimseye göstermek istemezler ve kullandıktan sonra mutlaka kahve içerler. Afyona cila verdiği için tatlıyı pek severler. Hattâ çoğu yanında peynir şekeri kutusu taşır. Afyon kutusu, macun kutusu, enfiye kutusu, tütün kutusu, tömbeki kutusu, kav çakmak kutusu tiryakilerin daima beraberlerinde bulundurmağa muhtaç oldukları avadanlıklardır.

Tiryakilerin keyifleri tazelandıkçe kendilerine bir neşe gelir, yarı kapalı gözler yavaş yavaş açılmaya başlar ve bir parlaklık hasıl olur. Titrek ellerinde metanet, seslerinde kuvvet peyda olur. Neşeleri kıvama gelince tatlı dilli, güler yüzlü olurlar. Musikiye âşinâ olanları semai gibi şeyler bile okurlar. Öyleleri vardır ki, can ve gönülden onu dinlemekten hoşlanır. Tanınmış üstadlardan Dellalzade İsmail efendi merhum tiryaki ve gayet öfkeli bir zattı. Bir toplantıda zamanın musikişinaslarından bir fasıl takımı (nü-hüft) besteyi okuyorlardı, İsmail efendi kızdı, hiddetlendi, yarı yerde faslı tatil etti. Kendisi afyonu attı ve çubuğu birkaç nefes çektikten sonra besteyi tek başına okudu idi. Hazır olanlar ve bilhassa musikiye vukufu olanlar hayran oldular, hattâ bir çokğu da elini öptüler, işte afyonun neşesi bir, birbuçuk saat kadar böyle olmakla beraber hükmü geçince yağ tükemiş kandil gibi yavaş yavaş bu neşe de söner, gözlerdeki parıltı azalmağa, el ve ayaklar evvelce olduğu gibi yine titremeğe başlar. Uykuları gelir, başlan karınlarına doğru sarkar, yan açık kalan dudaktan arasından horultular işitilir. Ağzından salyalar bol bol akar, kamburları çıkar, oldukları yerde çöreklenip kalırlar.

TÜTÜNCÜ DÜKKÂNLARI

Eskiden devlet adamları, kibarlar ve asrın zarif kişileri gelip geçişi seyretmek için büyük caddelerdeki maruf tütüncü dükkânlarında istirahat edip dinlenirlerdi. Bilhassa Ramazanlarda tütüncü dükkânlarına rağbet birkat daha artardı. Hattâ Ramazan aksamları Padişahların bile tütüncü dükkânlarına rağbet ettikleri olurdu. Şimdiki Darülfünun (Üniversite) binasının yerinde bulunan Necip Paşa Konağının altındaki tütüncü dükkânında Sul-

tan Mahmut'un ve Tophanede eski Salıpazarı caddesindeki Yani'nin dükkânında da Abdülmecit'in istirahat ettikleri defalarca görülmüştür.

Tütüncü dükkânlarının duvarları kırmızıya boyanır ve içlerini de kanepeler ve sandalyelerle döşer ve süslerlerdi.

Esrarkeşler ve Meczuplar

Gerek Avrupa'da, gerekse dünyanın öteki kıtalarındaki bütün ülkelerde varlıklı, bilgili, sanat ve ticarete nam salmış kimselerle Devlet hizmetindeki memurlar sınıfı bulunduğu gibi, hiç bir işle uğraşmayarak sefalet içinde ve başkalarının yardımları ile geçinip giden sefiller ve düşkünler de vardır.

Tabiatıyla İstanbul'da da öylesi adamlar vardır ki, bunların arasında bilhassa (Esrarkeş) olarak tanınan kişiler, bu bahtsızlar zümresinin önde gelenlerini teşkil etmektedir. Gerçi bugün tiksinti veren bu zümreye alenen mensup kimse kalmamış gibidir. Ancak bunlar nasıl kimselerdi, ne yaparlardı ve hayatlarını nasıl sürdürürlerdi? Bunu öğrenmek ve İstanbul'un hususî hallerine dair bilgi edinmek isteyenler için faydalı olacağını düşünerek ben de bu mevzudaki bilgilerimi açıklamayı uygun buldum.

Esrarkeş denilen adamlar, bütün vakitlerini kendilerine mahsus kahvehanelerde geçirirlerdi. Esrar kahveleri Tahtakale, Tophane, Silivrikapı, Mevlevihanekapı yakınında ve bir de İshakpaşa'ya inen yokuşta idi. Bu yerler, bildiğimiz kahvehanelere hiç benzemezdi, içleri gayet pis, murdar, tavanları isle kararmış, her ta rafını örümcek ağları sarmış, sıvaları dökülmüş, camları asla silinmemiş, karanlık, iğrenç kokular saçan birer sefalet yuvası idiler, içerisinde bir kaç kerevet, bir kırık su testisi, paslı bir tas bulunur ve her birinde barınan yedişer kişisine (Kıdemli Dede) denirdi. Bu dedeler, kımılmağa mecali kalmamış bir takım miskin ve tiksinti veren ihtiyarlardı. Vaktiyle tenbeük veya sefahat, yahut yaradılışlarının şevkiyle bu sefalet batağına düşmüşler ve günden güne insanlıklarını kaybetmişlerdi.

Halkımızdan bazılarının inancına göre bu ihtiyarlar dünya işlerinden elini eteğini çekmiş, Tanrı'dan başka her şeyle ilgisini kesmiş, Kırklar'a karışmışlardan oldukları için, kimseyle konuşmazlar; baslarında havı dökülmüş, yağ tepesine kadar çıkmış birer fes ve fesin kenarına kapkara olmuş bir sarık sarılmıştır. Tırnakları hiç kesilmemiş, yıllarca bir defa bile traş olmamış, yüzleri ve gözleri kıllar içinde kalmıştır. Vücutları su yüzü görmediğinden tenlerinde kara bir kir tabakası hasıl olmuştur. Giydikleri gömlekler kara bir muşamba haline gelmiş, sırtlarındaki lime lime abalar yağ içinde ve leş gibidir.

Bunların sağlık durumuna gelince: Omuzları çökmüş, kamburları çıkmış, yüzleri süzölmüş, gözlerinin ferri sönmüş ve bulanık bir hal almıştır.

İşte böylesine iğrenç yerlerde yaşayan bu bahtsız insanlar, daima dirseklerini diz-

Tiryakiler, kahvesi.

lerine ve ellerini de şakaklarına koyup kendi iç âlemlerine dalmış bir halde bulunurlardı. Her birinin önünde tenekeden yapılmış köhne birer tükruk hokkası duran bu bedbahtlara karşı insan bir nefret hissi duymaktan kendini alamazdı.

Herhangi bir ziyaretçi bunlarla konuşulamayacağını bilmeyip de şayet bir söyleyecek olursa, «dalgamızı bozma» diyerek azarlanır, belki kapı dışarı bile atılırdı.

Bu yedişer kişilik (Kıdemli Dede) lerden başka her kahvenin birer de (Ocakçı Dede) si vardı. Bu Ocakçı Dedelerin vazifesi, daima ocak başında bulunmak ve ocağı örtülü tutmak, nargileleri doldurmak, bir de çay pişirip vermekten ibarettir. Nargileler Hindistan cevizi kabuğundan yapılmıştır. Esrara (Kırma) derler. Bu kırmayı tömbeki ile karıştırıp nargilelerin lülesini bununla doldurulurlardı.

Kıdemli Dedelerin ayrıca üçer kişilik avneleri vardır; vazifeleri tahsildarlıktır, bütün gün gezer dururlar. Kıdemli Dedelerin ermiş kişiler olduğuna inanan bir takım Allahlık adamlar onlara haftalık bağlamış ve dileklerinin gerçekleşmesi uğruna adaklar adanmış olduklarından, tahsildarlar bunları toplamakla meşgul olurlar ve ayrıca kendi tanıdıklarından da para istemeği ihmal etmezler.

Bu esrar kahvelerinin bir de gelip giden

müşterileri vardır ki, bunlara (Muhip: Dost) derler: Gerek tahsildar müritlerin, gerekse muhiplerin getirdikleri paralar Ocakçı Dede'ye teslim edilir.

Bu kahvelere girenler, Kıdemli Dedelerin huzurunda boyun kesmek (eğilip saygıyla selâmlamak) mecburiyetindedirler. Bu gelen kişiye hepsi birden, asla söz söylemezsiniz bir kaç dakika öylece bakarlar; bakışları gayet öfkeli ve hiddetlidir. Aralarına girenler, evvelâ edeplice boyun kestikten ve yalvarıp yakarma ifade eden bir vaziyet aldıktan sonra doğruca Ocakçı Dedenin yanına gideler, elini öpüp getirdikleri parayı teslim ederler. Dede parayı sayar, sonra «Üç baş» der. Her (Baş) bir kuruş dernektir. Meselâ getirilen para beş kuruş ise, üç kuruşluk üç baş nargile doldurur, kalan iki kuruşa karşılık da çay pişirip birer miktar ekmek hazırlar. Gıdaları bundan ibarettir. Nargile önce bir baş dolar, üzerini ateşler. Bir ılık çalar. Orada bulunan yedi Dede ağır ağır başlarını kaldırırılar. Evvelâ Ocakçı Dede nargileyi, soluk almaksızın, gayet kuvvetli olarak içine çeker; dumanını tavana salıverir. Parayı getiren adama da bir nefes çektirir. Sonra da dedelere, «Hod nefes» diyerek her birine birer nefes çektirir. Artık o zaman kahvenin içini son derece pis kokulu ve tahammül edilemez bir duman kaplar. Hazır bulunanların hepsi şiddetli bir öksürük-

le sarsılır, önlerindeki tenekeye tükürürler. Nargile, birbiri ardı sıra böylece doldurulur ve çekilir. Arkasından da çay ile ekmek verilir. Nihayet yine daha önceki vaziyetlerine dönerler; yani dirseklerini dizlerine ve ellerini de şakaklarına koyup kendi iç âlemlerine dalıp giderlerdi.

Esrardan hasıl olan keyfe gelince: Kendilerini esrann keskin ve uyuşturucu tesirine kaptıran esrarkeşler, öylesine tatlı ve derin bir hülyaya dalmış oluyorlar ki, bundan duydukları zevki, keyif verici sair içkiler'den hasıl olan zevklerin hepsine tercih ediyorlar. Hattâ öyle ki, bu zevkin uğruna hayatlarını bile fedadan çekinmiyorlar. Bu garip ye esrarlı halin ne suretle oluştuğunu yeterince bilemediğimiz için, zevk ve neşesine dair ortaya şahsî bir görüş sürebilecek durum-da değiliz.

**Gelecek Sayıda
TİRYAKİ KAHVELERİ ve
TİRYAKİLER**

Sultan İKinci Selim

ve

Kıbrıs'ın

Fethi

Yerli Rumlar, Türkler'i bir kurtarıcı gibi karşılıyor, Ortodoks kiliselerinde, Katolik zulmünden kurtuluş müjdesini veren çanlar çalınıyordu.

Ahmet Karamanoğlu

Sekiz yıllık saltanatı süresince Sultan İkinci Selim'i en çok uğraştıran, Kıbrıs konusu oldu. Kıbrıs konusu öyle gelişmeler gösterdi ki, II. Selim için âdeta kişisel bir prestij durumuna geldi. O, daha Veliâht-Şehzade Selim iken, Kıbrıs'ın fethini tasarlamıştı. Anadolu kıyıları açıklarındaki bu güzel, bu yeşil adanın, Venedikli İtalyanlar'ın elinde bulunmasını hazmedemiyordu.

Kıbrıs üzerinde başka istekleri olanlar da vardı. Osmanlı'nın Nakşa adası dükası olan Yasef Nassi adındaki Portekiz'den sürülmüş bir Yahudi, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinden kovulan Museviler'i Kıbrıs'ta toplamak istiyordu. Kıbrıs, Venedik'ten alınacak ve Osmanlı İmparatorluğunun yönetiminde bir Yahudi adası hâline getirilecekti. Fa-

kat İkinci Selim, böyle fantastik bir projeye kulak asmadı.

İkinci Selim, devlet yönetimini Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'ya bırakmıştı. Bütün saltanatı boyunca Sokullu, büyük yetkilerle imparatorluğu yönetti. Ancak padişah, bazı konularda ısrarcı olmasını ve sözünü geçirmesini biliyordu. Kıbrıs serdarlığını, en güvendiği komutanına, Lala Mustafa Paşa'ya verdi. Donanmayı, damadı Piyâle Paşa yönetecekti.

VENEDİK'TE BİR SABOTAJ

13 Eylül 1569 gecesi Venedik şehri halkı, hayal bile edilemeyecek güçte bir patlama sesiyle uyandı. Pencerelere ve kapılara çıkanlar, göklere yükselen alev sütunları görü-

yorlardı. Tersane tarafından şehrin merkezine doğru bir kaçışma oluyordu. İstanbul'dan sonra Avrupa'nın en büyük gemi inşaat merkezi olan Venedik tersanesinin barut deposu ateş alarak patlamıştı. Şehirde panik büyük oldu. Zarar ve ziyan, her türlü tahminin üzerindeydi. Çıkan büyük yangın, koca tersaneyi mahvettiği gibi, limanda yatan birçok gemiyi de tutuşturmuştu.

Şehirde "İhanet! Türkler geldi!" feryatları yükseliyordu.

Gerçekte Türkler gelmemişti. Fakat halkın sezgisi yerindeydi. Barut deposu, Osmanlı casusları tarafından ateşlenmişti. Bu sabotajı, bizzat Dâmad Piyâle Paşa düzenlemişti.

Venedik halkı, şehirdeki Osmanlı elçisi

Günümüzde Kıbrıs

Kıbrıs'ın eski bir fotoğrafı.

Kubâd Çavuş'u linç etmek istedi. Ancak Venedik hükümeti, Osmanlı diplomatını sarayın arka kapısından çıkartarak hayatını kurtarmayı başardı. Çünkü Osmanlı elçisinin başına bir şey gelirse, Osmanlılar'ın aynı davranışı Venedik'in İstanbul'daki elçisine uygulayacakları kesindi.

Venedik şehri tarihinde başka bir örneği daha olmayan bu olaydan Venedik Cumhuriyeti'nin tek kazancı, Osmanlılar'ın kendilerine karşı amansız bir savaş hazırladığı fikrini edinmesi oldu.

Donanmayı Hümâyûn, 1570 yılı Temmuz'unun ilk günü, Kıbrıs'ın Limasol limanına demir attı. Ertesi gün ordu, adaya çıkmaya başladı. Kıbrıs'ın fethi başlamıştı.

Yeşil Ada, o tarihte Venedikli İtalyanlar'ın elindeydi. Katolik olan Venedikliler, Ortodoks olan yerli Rumlar'a her türlü kötü muameleyi yapıyorlardı. Venedik yönetiminin son zamanlarında adayı ziyaret eden bir İngiliz gezgini aşağıdaki satırları yazmıştı:

«Venedikliler, Rumlar'a köpekten farksız muamele yapıyorlar. Bir Venedikli, halktan istediği kadını ve çocuğu çekip alıyor, dilediği kadar yanında bulunduruyor. Ortodoks kiliselerine atla giren Venedikliler, halkın dini âyinleriyle alay ediyor, bir tazı veya av köpeğine karşı bir Rum'u bahse tutuşturuyorlardı».

O tarihte adada 120.000 Rum, sefil bir hayat yaşıyordu. 1572'den itibaren Anadolu'dan başlayan Osmanlı Türk'ünün göçüyle nüfus, az zamanda 360.000'e yükselecekti. Özellikle Karaman eyaletinin göçebe Yörükleri, adaya yerleşiyordu. Türkler, Rumlar'dan toprak almıyor, boş topraklara yerleşiyorlardı. Osmanlı yönetimi, o tarihe kadar normal bir papaz olan Kıbrıs başpiskoposuna, cemaati üzerinde büyük hak ve yetkiler de tanıdı.

Venedikliler, Doğu Akdeniz'deki önemli bir üs olan bu sömürgelerini inatla savundular. 1571 Ağustos'unun son günü, Magosa kalesi de teslim oldu, fetih bitti.

Magosa'yı, adadaki Venedik başkomutanı Marco Antonio Bragadino savunuyordu. Teslim anlaşmasına göre Venedikliler, yarılarında taşıyabildikleri kadar eşya ile ser-

bestçe çıkıp gideceklerdi. Hattâ kendilerini Girit'e, bir Osmanlı gemisi götürecekti. Kalede bulunan 50 kadar Türk esiri de, sağ ve salim olarak Serdâr Vezir Lala Mustafa Paşa'ya verilecekti.

MAGOSA, TESLİM OLUYOR

Ağustos'un beşinci günü Venedikliler, başlarında Bragadino ve diğer generaller olmak üzere kaleden çıktılar. Veda etmek üzere Serdâr Paşa'nın otağı önüne geldiler. O tarihten başlayarak «Kıbrıs Fâtih» unvanını kazanan Lala Mustafa Paşa, generalleri askerî merasimle karşılamak nezaketini gösterdi. Paşa, kendilerini Girit'e götürecek gemi dönünceye kadar bir Venedikli asilzadenin rehini olarak bırakılmasını istedi. Bu, çok doğal ve o çağda her zaman uygulanan bir istektir. Çünkü Osmanlı gemisinin Girit'te zarar görmesi olasılığı vardı. Osmanlı ile Venedik, savaş halindeydiler. Bragadino, akıl almaz bir küstahlıkla Serdâr'a:

«Bir Venedik beyi değil, bir Venedik köpeğini bile alıkoyamazsın!» şeklinde terbiyesizce cevap verdi.

Bu cevap, otağı karıştırdı. Mareşal rütbesinde olan bir Osmanlı vezirine bu şekilde hitap etmek ancak, sadece padişahın hadidi idi. Mustafa Paşa, bu cevabı duymazlıktan geldi.

«Hani elli Osmanlı esiri? Neye yanında getirmedin?» diye bağırıldı.

Bragadino'nun cevabı korkunç oldu:

«Esirlerin tümü benim değildi. Her biri Venedik beylerinden birini. Vire gecesi katletmişler!»

«Ya sende olan esirleri ne yaptın?»

«Onlar katledince, ben de öyle yaptım!»

«Bu takdirde vireyi bozmuş oldun. Var imdi akıbetini gör!»

Lala Paşa, Türk esirlerinin ne olduğu hakkında acele bir araştırma yaptırdı. Hepsinin bir gece içinde, derileri yüzülmek, kulak ve burunları kesilmek, gözleri oyulmak suretiyle işkenceyle öldürüldüğü, başkomutana bildirildi. Paşa, bu barbarlık karşısında dehşet içinde kaldı. Bragadino ile esirlerin öldürülmesini emreden on subayını, aynı işkencelerle idama mahkûm etti.

Diğer Venedikliler'i de, anlaşma hükümlerine aykırı hareket edilip «vire bozulduğu» için harp esiri saydı ve Girit'e göndermekten vaz geçti.

Kıbrıs'ın fethi için can veren binlerce şehide elli Türk'ün daha katılması, Yeşil Ada'nın alınmasındaki sevinci gölgeledi. Yerli Rumlar, Türkler'i bir kurtarıcı gibi karşılıyor, Ortodoks kiliselerinde, Katolik zulmünden kurtuluş müjdesini veren çanlar çalınıyordu.

Kıbrıs'ın kaybı, Hıristiyanlık âleminde derin yankılar oluşturdu. Papa'nın öncülüğüyle, Osmanlı'ya karşı yeni bir Haçlı koalisyonu oluştu. Kıbrıs'ı geri almak için büyük bir Avrupa donanması toplandı.

İNEBAHTI BOZGUNU

Haçlı Armada ile Donanmayı Hümâyûn 7 Ekim 1571'de İnebahtı'da karşı karşıya geldi. Mora'nın Patras limanının karşı sahilinde üslenen Osmanlı donanması hazırlıksızdı. Toplanan harp dîvânında Ceyâyir Beylerbeyi Uluç-Ali Paşa:

«Donanmamız eksiktir ve altı aydır denizlerde gezmekle gemiler kötü durumdadır. Eskiden Korfûs'tan İnebahtı'ya döndüğüne «dönüşür» diye sipahi ve yeniçeriler, izinli izinsiz dağılmışlardır. İnebahtı boğazı hisarlarından küffâr donanması içeri giremez. Bizim çıkmamız da tehlikelidir.» Dedi.

Harb dîvânına başkanlık eden ikinci vezir Pertev Paşa da aynı fikri destekledi:

«Cengçide ve kürekçide eksikler çoktur. Aynı zamanda yalı sancaklarının tımar erbabı birer bahane ile icazet alıp gittiği bilinmektedir. Her durumda donanmamızda eksikliği şüphesizdir. İnebahtı limanında oturalım. Üzerimize kâfir gelirse, ancak o zaman ceng edelim. Kötü durumda olmaktan kaçınalım!» dedi.

Sokullu'dan düşmana kesin taarruz emri almış olan, generallikten gelme ve denizcilikle ilgisi olmayan Kapdân-ı Derya Müezzinzade Ali Paşa aynı fikirde değildi:

«Elbette gayret-i islâm ve ırz-ı nâmûs-i pâdişâh-ienambudeğildir. Her gemide beşer, onar adam eksik olmakla ne lâzım gelir? Bana İstanbul'dan gelen ahkâmda ne kadar te'kid-ü tehdîd olunmuştur kim, düşmana her şartta taarruz edelim! Ben mansıbımdan değil, başımdan korkarım. Kâfir ne köpektir kim, bizi hisar içre tuta! Elbet taarruz etmemiz mukarrerdir, İstanbul'dan aldığım fermanlarda açıkça «küffârın donanması her nerde ise varıp mukaabil olasız, aksi hâlde mes'ûl olursuz» deniyor. Ben emirlerle itaatsizlik edemem. Donanmanın akıbeti İstanbul'da benden sorulsa gerektir.» Dedi.

Uluç-Ali Paşa, Müezzinzâde'yi fikrinden caydıramadı:

«Çünkü düşman üzerine azimeti kararlaştırdınız, bârî derya tarafına gidelim. Deryaya çıkalım, zîra kara görünen yerde, adalar arasında ceng müşkildir.

«Elbette kıyıyı tutmak evlâdır» diye cevap verdi Kapdân-ı Derya.

Bunun üzerine Uluç-Ali soğukkanlılığını kaybetti; harp dîvânındaki amirallere:

«Hani Hayreddin Paşa ve Turgut Paşa ile

Sultan İkinci Selim, Belgrad'daki otağında kendisine biat edenleri kabul ediyor.

ceng gören sizler niçin susarsız? Karaya yakın deniz cengi olmaz. Olursa, bir gemi top isabeti alır almaz, içindeki tımarlı sipahi ve yeniçeri gibi levent olmayan kara askerleri, kıyıya can atarlar. Hattâ leventleri zorlayıp gemiyi karaya vurdururlar. Denize alışık olmayan kara askeri, derya üzre kalmaktan korkar. Bir top isabeti almakla, üzerinde bulunduğu gemi batar sanır. Düşmen gemileri şimdi pusudadır. Biz de donanmayı orsa ederek geçirelim!"

Müezzinzâde, bu manevrayı da reddetti ve şu cahilane cevabı verdi:

"Ben, Pâdişâh-i Cihan Hazretleri'nin donanmasına «kaçtı» nâmın komazam!"

Savaşın sonucu daha bu harb dîvânında belli olmuştu. Donanmayı Hümâyûn, Osmanlı tarihinde ilk kez olarak yenildi.

YENİ DONANMA

İnebahtı! Osmanlı tarihînin ilk büyük bozgunuydu. Türk'ün yenilmez olmadığını Avrupa'ya gösteren ilk uğursuz olaydı. İkinci Selim, içini altüst eden bu felâketi haber aldığı zaman, Edirne'deydi. Ömründe bozgun haberi duymamıştı. Doğduğundan beri kulakları, yalnız zafer haberleriyle dolmuştu. Savaşın açıklamasını bildiren raporu okurken, elleri titriyordu. Çevresinde vezirler, ellerini kavuşturmuş hükümdarı seyrediyorlardı. İkinci Selim, bir şeyler söylemek iste-

di. Üzüncünden dili tutuldu. Perişan hâlde hareme çekildi. Üç gün, üç gece uyuyamadı. Edirne'de bir türlü huzur bulamadı, Yeni donanmanın inşasına nezaret etmek için, İstanbul'a döndü. İstanbul'da, Cezayir Beylerbeyi Uluç-Ali Paşa'yı kabul etti. Elini öptürdü. Altın kılıç verdi. Adını «Kılıç-Ali»ye çevirdi. Kapdân-ı Derya yaptı. Yeni donanmanın en kısa zamanda yapılmasını emretti.

Sultan İkinci Selim türbesinin içi. Sağda idam edilen şehzadelerin kabirleri görülüyor.

Bu inanılmaz iş, bir kış içinde gerçekleşti. Baharda, Osmanlı donanması, İnebahtı'dan önceki mevcudundan bile daha kuvvetliydi. Çok ağır kayıplar veren Haçlı Donanması, amacına erişemedi. İnebahtı'dan sonra, Kıbrıs'ı geri almak için hiçbir girişimde bulunamadı. Nitekim bu bozgunun büyük sorumlusu Sokullu Mehmed Paşa, Venedik büyükelçisi Barbaro'ya, 7 Mart 1573'te şu sözleri söylemekle, gerçeği anlatıyordu:

"Biz sizden Kıbrıs Krallığını alarak bir kolunuzu kestik. Siz donanmamızı yenmekle bizim sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilen kol yerine gelmez. Fakat tıraş edilen sakal, daha gür biter!"

1573 yazında Kılıç Ali Paşa'nın komutasında denize açılan donanma, yine Akdeniz'e hâkimdi. Karşısına çıkmaya cesaret edecek hiçbir kuvvet yoktu. Fakat Türkler'in «yenilmez» oldukları hakkındaki efsane, İnebahtı'nın derin sularına gömülmüştü.

Zaferler birbirini izledi. Kırım Hanı Devlet Giray, 24 Mayıs 1571'de Moskova'ya girdi. Çar IV. İvan, şehirden kaçtı. 80.000 ölü ve 150.000 esir veren Ruslar, perişan oldular. Bu zafer, Devlet Giray'a «Tahtalan» unvanını kazandırdı.

İkinci Selim, Edirne'de Mimar Sinan'a Selimiye camisini inşa ettirmekle gurur duydu. Bir kış günü Topkapı Sarayı'nın şahane çinilerle süslü hamamında yıkanırken ayağı kaydı, düştü. Fena halde yaralandı. Birkaç gün sonra, 15 Aralık 1574'te öldü. Elli buçuk yaşındaydı. Ölüm yaşı da, yaklaşık 8 yıllık saltanat süresi de, büyük babası Yavuz'unkiyle aynıydı. Kendinden önceki on padişahın seviyesine erişememişti. Atalarının dehâsından mahrumdu, İstanbul'da doğan ve İstanbul'da ölen ilk padişahtı. Ayasofya'nın avlusundaki Mimar Sinan yapısı türbesine gömüldü. Kanunî Sultan Süleyman'la Hürrem Sultan'ın bu iyi niyetli, nazik ve bilgili oğlundan anı olarak zamana, ölümsüz Edirne Selimiyesi ile şu emsalsiz beyit kaldı:

**Biz bülbül-i mıhrık-dem-i şekvây-ı firakız,
Ateş kesilir geçse sabâ gülşenimizden.**

A detailed oil painting of Sultan Osman I, the founder of the Ottoman Empire. He is depicted from the chest up, wearing a white turban with a gold crown on top. He has a full, grey beard and mustache. He is wearing a red, ornate robe with gold embroidery. The background is dark and textured.

Osmanlı Devleti Nasıl Kuruldu?

Sultan Osman

Tahsin Tunalı

Hayat Tarih Mecmuası 1971, Sayı: 5. S:11-14

Anadolu Selçukluları yönetimindeki Türk devleti, on üçüncü yüzyılın ikinci yarısında çöküntü devine girmişti. Yüzyılın sonlarında Selçukoğulları devleti düşmek üzereydi ve Anadolu'yu birleştiren otoriteleri yok olmuştu. Ülke, birçok Türk beyliğine ayrılmış, birliğini kaybetmişti. Anadolu Türkü'nün tek tesellisi, batıda, «uç» denen Bizans sınırındaydı. Enerjik Türk kitleleri buralarda uç beylerinin hizmetine giriyor, gaza ve cihât ile ün ve mutluluk kazanıyorlardı.

Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarının büyük kısmı Türkler'deydi. Marmara'ya da erişileceğine, dünyanın en hassas noktası olan Boğazlar'a çıkılacağına hiçbir Türk'ün şüphesi yoktu. Bu işi başaran uç beyi, Selçukoğulları'ndan boşalan büyük hakanlık tahtına oturmaya hak ve liyakat kazanacaktı.

Bütün uç beylerinin hayali, Selçukoğulları'ndan boşalan tahta oturmak. Fakat Anadolu'yu Türklerin ikinci ve ebedî anayurdu yapan ve Türk devletini kuran bu hanedanın erişilemez gibi görünen ululuğu, onlardan boş kalan tahtın çekiciliğini, ulaşılamaz bir zirveye yükseltiyordu. On üçüncü yüzyılın sonlarının Türk devleti o kadar perişan ve parçalanmış bir hâldeydi ki, eski günler âdeta bir masal gibi hatırlanıyordu.

Anadolu Türk'ü, tasavvuf ve gaza (din uğruna savaş) ile teselli buluyordu. Selçukoğulları'nın bıraktıkları yerden 1500 yıllık Türk tarihinin doğal akışını sürdürmesi olası mıydı? On üçüncü yüzyılın sonlarında bu, hayal gibi bir şeydi. Anadolu'daki Oğuz Türk'ü, Türkiye'nin birliğini yapacak, yeniden bir dünya devletine sahip olacak, belki de tarihin görüp işitmediği bir ululuğa erişecekti. Bu, derviş-gazilerin müritlerine telkin ettikleri bir ideal, masalımsı, efsanemsi bir hayaldi. Hangi kudret bu hayali gerçekleştirebilirdi? Bunu yapabilecek hiçbir hanedan, hiçbir şahsiyet ortalıkta görünmüyordu.

Fakat öbür taraftan ilham aldıkları söylenen erenler, geleceğin müjdesini veriyorlardı. Böyle bir kudret mevcuttu, vardı, hazır. Tanrı'nın takdir ettiği an gelince, ortaya çıkacaktı.

1220'li yıllara doğru, Cengiz Han'ın ordularının önünden kaçan ve Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Türk oymakları arasında, Ertuğrul Gazi'nin de oymağı vardı. Bu oymak, Oğuzlar'ın Kayı boyundandı. Ertuğrul Gazi, böylece Türkistan'dan Anadolu'ya geldi. Henüz Moğol hükmü altına girmemiş olan Selçuklu Sultanı'ndan yurt istedi. Selçuklu Hakani, bu küçük oymağı, Bizans'la gaza etmek ve ülkesinin sınırını korumak üzere Kuzebatı Anadolu'ya yerleştirdi.

Böylece Ertuğrul Gazi, Batı Anadolu'daki Türk uç beyleri arasına girdi. Ancak başında bulunduğu oymak o kadar küçüktü ki, çağdaş tarih eserlerinde söz konusu bile edilmedi. Rivaye-

te göre Oğuzlar'ın Kayı boyundan olan bu küçük oymak, 400 çadırdan, yani en fazla kadınlı erkekli 4.000 kişiden ibaretti. Onun için Nâmık Kemal'in:

Biz ol nesl-i kerîm-i dūde-i Osmâniyân'iz kim

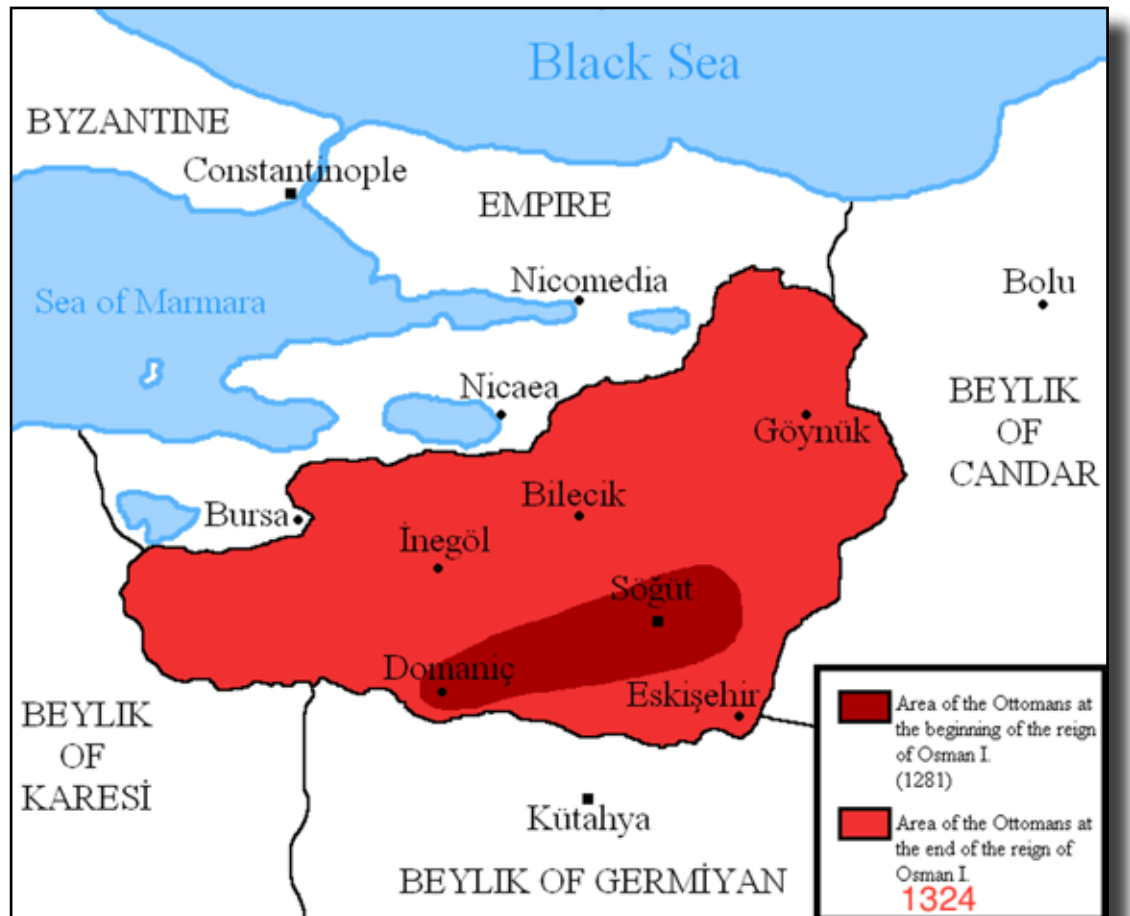
Muhammerdlr serapa mâyemlz hūn-i şehâdetden

Biz ol â'li-hlmem, erbâb-ı cidd-û lctihâd'iz kim

Cihangirâne bir devlet çıkardık bir aşîret'den

beyitleri, asla gerçeğe aykırı değildir.

Gündüz Alp oğlu Ertuğrul Gazi'nin taptaze göçebe kuvveti de, uçlardaki diğer Türkmenler gibi, artık enerjisi kalmamış yerleşik Türkler'den, daha canlı ve daha ateşli olarak batı sınırını koruyordu. Anayurtlarını bırakmanın karmaşası içinde cihâda sarılıyorlardı. Göçebe Türkler, cahil olsalar bile, kültürlüydüler. Devlet yönetmede ve örgütlenmede eş-

Osmanlı'nın ilk kuruluş toprakları.

Sultan Osman'ın bir minyatürü.

siz bir sezgi ve yetenekleri vardı, İslâm-Türk edebiyatının ilk eserinin Kutadgu Bilig (Hikmet-i Hükümet) adını taşıması, rastlantı eseri değildir.

Doğu'dan, Türkistan'dan gelen ve «Horasan erenleri» denilen ateşli tarikat propagandacıları, uçlardaki Türkler'e büyük bir ideal aşılamaı başardılar. Bu ideal, cihattı, Kızıl Elma idi, birlik ve beraberlikti. «Alp», «abdal», «eren» diye anılan gazi-dervişler, uçlardaki Türk kitlelerini örgütleniyor, onlara yol gösteriyorlardı.

Böylece fethedilen Bizans toprakları, az zamanda yerden bitercesine yükselen köyler, kasabalar, genişleyen şehirlerle Türk yurdu hâline geliyordu. Türk derviş-gazileri bir şehri, bir ülkeyi fetheder etmez, derhal bir kısmı oraya yerleşiyor, kalan kısmı, daha ileriye doğru yürüyordu.

Arkadan daima taze kuvvetler geliyor ve en ateşli kitle en ileriye sevk edildiği için, bu başarılı yürüyüşün ardı kesilmiyordu.

Bu Türk kitleleri, milletin en girişimci ve enerjik tabakası olduğu, ideal aşkına yerlerini, yurtlarını terkettikleri, gaza ve şehitlik yoluyla mutluluk aradıkları için, daima başarılı oluyorlardı.

Kendiliğinden teslim olan bir şehrin

yalnızca en büyük kilisesi cami yapılır, başka hiçbir şekilde Hıristiyanların yararlarına dokunulmazdı.

Şehir alınır alınmaz, surların üzerinden ezanlar okunur, sonra ilk cuma günü büyük törenle camiye çevrilmiş kilisede namaz kılınır, padişahın adı hutbede anılır, bu başarıyı sağlayan Tanrı'ya şükürler edilirdi.

Artık şehirde ilk yerleşen Türk kolonisinin büyük misyonu başladı. Genellikle caminin ve büyük şehirlerdeki camilerin çevresine medreseler ve okullar, yani orta ve ilköğretim kurumları, şehrin fethinde en büyük hizmeti gören gazidervişlerin bağlı oldukları tarikatta, tekke, hastaneler, kervansaraylar, imaretler, çeşmeler, hamamlar, yollar, köprüler yapılırdı.

Türkler, tarihin en çok imar yapan milletlerindendi.

Türkler, girdikleri toprağa barış, huzur, güvenlik, refah, zenginlik, adalvet ve mutluluk getirirlerdi. Yerli halk, yüzyıllardan beri bozularak suysuzlaşmış Bizans ve Balkanlı hâkimiyetinde unuttuğu güven ve huzurun bütün nimetlerini toplardı.

Böylece Türkistan'dan gelen ardı arkası kesilmez Türk boyları, zamanla büyük kısmı harap olmuş ve boşalmış Hıristiyan topraklarına gittikçe daha yoğun olarak yerleşiyorlardı.

Bu şekilde Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Gazi ve onun oğlu Orhan Gazi, Anadolu'nun henüz Türk'leşmemiş kuzey-batı köşesini, Marmara bölgesindeki son Anadolu topraklarını Türk'leştirmişlerdir. Artık Osmanoğulları'ndan gelen üçüncü hükümdara, Sultan Birinci Murad Gazi'ye, Rumeli toprakları için aynı misyon yüklenmiş oluyordu.

Türk idaresinde yaşayan ve büyük çoğunluğu Ortodoks mezhebinden Hıristiyan olan halk, tam bir medeni hürriyet içinde hayatlarını devam ettirmişlerdir. Öyle ki, Hıristiyanlar kendi aralarındaki her türlü davaya bile, kilise mahkemelerinde bakarlardı. Ancak bir Türk'le

Bursa'daki Murat Hüdavendigâr camisi.

Sultan Orhan Gazi.

bir Hıristiyan'ın arasındaki dava, Türk mahkemelerinde görülürdü. Savaş halindeyken Hıristiyan topraklarından geçen Türk askerinin, halkı herhangi bir şekilde rahatsız etmesinin tek cezası idamdı. Kanunî Sultan Süleyman, dikkatsizlikle atını bir Hıristiyan'ın tarlasına bırakıp ekinini yedirten bir yeniçeriye idam ettirmiştir.

Sulh zamanında ise bu gibi suçların izlenmesi için, Hıristiyan halkın bir Türk mahkemesine başvurması yeterliydi. Dinî hiçbir baskı yapılmazdı. Dinî baskı, İslâm dini tarafından yasaklandığı gibi, Türkler'in binlerce yıllık gelenek ve karakterlerine de uygun değildi. Bu nedenle bugün İspanya'da bir tek Arap,

Ukrayna'da bir tek Türk kalmadığı halde, Balkanlar'da yaşayan kavimler, 500 yıllık Türk hâkimiyeti boyunca din ve geleneklerini aynen korumuşlardır.

Bütün bunlardan ötürüdür ki, Balkan kavimleri Türkler'in gelmesini büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Türkler, Balkanlar'ı fethetmek için yerli halkla değil, Hıristiyan hükümdarlarla çarpışmışlardır.

Birçok tarihçinin insanlık tarihinin en büyük ve hayrete değer olaylarından biri saydığı, dünya tarihinin en büyük imparatorluğu olan Türk-Osmanlı devleti, bu koşullar içinde kuruldu. Böylece Osmanoğulları, Bizans'a karşı en

büyük zaferi kazanan uç beyleri sıfatıyla, Selçukoğulları'ndan boşalan büyük hakanlık tahtına oturdu. Zaten iki cepheli bir talih, çoktan Osmanoğulları'nın başına konmuştu.

Bunlardan biri, Boğazlar'ın yanı başına, dünyanın en stratejik yerine konuşlanmaları, diğeri de, Osmanlı hanedanının tarihte hiçbir hanedana nasip olmayacak derecede bol ve büyük bir dizi, dehâ sahibi devlet adamı ve asker yetiştirmesidir. Bütün bu çeşitli nedenlerin bir araya gelmesiyle, Türk-Osmanlı dünya devleti ortaya çıkmıştır....

Tarihîte İstanbul Depremleri

Jeoloji Y. Müh. Nurettin Dayıgil

Istanbul şehri tarih boyunca birçok depreme sahne olmuş ve bunların bazılarının büyüklüğü nedeniyle can ve mal kayıpları oldukça yüksek olmuştur. Ancak, İstanbul depremlerine girmeden önce, dünyada ve Anadolu'daki depremlere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Bu depremlerin başında 1692 yılındaki Sicilya depremi, 1735 Lizbon ve 1797 Quito depremleri çok sayıda canlının hayatına mâl olmuştur. Öte yandan yüzyılımızın önemli depremler de olmuştur.

Ülkemizde, 1509 İstanbul, 1688 İzmir, 1855 Bursa, 1894 İstanbul, 1939 Erzincan, 1943 Ilgaz, 1966 Varto, 1970 Gediz, 1999 Adapazarı ve son olarak Güney Doğu Anadolu'da 10 ilde oluşan depremler, mal kaybının yanında, çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Dünyanın sayılı güzel şehirlerinden olan İstanbul, on yüzyıldan çok Bizans, beş yüzyıla yakın bir süre de, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olmuştur. Bunun sonucu olarak da çeşitli âbidelerle süslenmiş ve gündün güne gelişmiştir. Fakat ne yazık ki, İstanbul yüzyıllar boyunca küçük ya da çok büyük bir çok depreme uğramıştır. Bu depremlerde can ve mal kaybı oldukça fazla olmuş, yapılar da geniş ölçüde hasara uğramıştır.

Tarih yazarları, depremlerin önemli bir kısmını kaydetmiş, ilgi çekici bir listeyi de ünlü tarih ve coğrafya bilgini Venedikli İnciciyan yazdığı kitapta vermiştir. Bununla beraber Bizans çağındaki depremler hakkındaki bildiklerimiz oldukça eksiktir. Bu yazımızda tarihî kaynaklardan bilgilerini alabildiğimiz önemli depremleri kronolojik olarak anlatmaya çalışacağız.

BİZANS ÇAĞINDA OLUŞAN 42 DEPREM

Bizans çağında İstanbul birçok doğal felâketlere uğramıştır. Âfet hâlinde oluşan yağmurlar, korkunç ve dtundu-

rucu kışlar ve depremler zaman zaman halkı dehşet içerisinde bırakmıştır. Tarihsel kaynaklardan saptayabildiğimiz ilk deprem 358 yılında oluşmuş ve yeni kurulmaya başlayan şehirde büyük zarara yol açmıştır. Bunu 376 yılındaki şiddetli deprem izlemiş ve birçok bina yıkılmıştır. Bundan 22 yıl sonra 398 depreminde ise şehir halkı gece yarısı şiddetli bir sarsıntı ile yataklarından fırlamış, yıkılan binalardan sonra çıkan yangınlardan gökyüzünün kıpkırmızı bir renk almasını korku içerisinde seyretmişlerdir.

402 yılı Şubat ayında da bazı kiliseleri yıkan şiddetli bir deprem daha olmuştur. 438 depremi şiddetini daha çok Marmara kıyılarında göstermiş, buradaki yapılarla surlar, özellikle Samatya tarafları hasara uğramıştır. 447 depreminde ise surlar ile kulelerinin 57 tanesi kısmen yıkılmıştır. Bunları 450 ve 478 yıllarındaki depremler izlemiştir. Bu depremler sırasında şehirdeki bazı kuyuların suları çekilmiş, birçok yapı, Büyükçarşı ve İmparatoriçe Theodora'nın Theodosius forumundaki (meydanı) heykeli yıkılmıştır.

Bizanslılar zamanında sık sık oluşan bu depremlerin belki de en kuvvetlisi 480-487 yılları arasında olmuştur. Kuvvetli ve anî başlayan sarsıntılar, aralıksız devam etmiş, şehrin birçok semtini yıkmıştır. Taos forumu (meydanı) ve çevresi zarar gören yerlerin başında gelmiştir. Bunu 496 ve 527 yıllarındaki depremler izlemiş ve 533 Kasım'ında oluşan deprem, oldukça şiddetli olarak kendini hissettirmiştir. Aralıklı sarsıntılar sırasında I. Konstantinius ve II. Theodosius'un heykelleri ile surların bir kısmı yıkılmış, Patrik Efrasius da, kendi sarayının enkazı altında kalmıştır. 545 ve 549 yıllarındaki depremleri şiddetli yağmurlar ve seller izlemiş, şehrin çeşitli yerlerine yıldırımlar düşmüş, deniz üzerinde ktüççük çapta "tsunami" olmuştur. Bu arada balıkçı tekneleri harap olarak batmış ve çok sayıda balık karaya vurmuştur. 553 depreminde, başta Ayasofya'nın kubbesi ile önemli bazı

yapılar yıkılmıştır. 557 yılının son günlerinde bir geceyansı toprak altından büyük gürültüler işitilmiş ve şehri yoğun bir kükürt kokusu sarmıştır. Bunu hemen şiddetli sarsıntılar izlemiş, şehirde bazı önemli binalar ile surlar yıkılmıştır. 582 depremi ise yangınla birlikte başlamış, şehrin büyük bir kısmını harap etmiştir. Bunu, 611 depremi izlemiş ve halk korkudan, güvenli buldukları Haliç kıyılarına kaçmıştır.

Birbiri ardı sıra hemen hemen aralıksız süre gelen bu felâketlerin peşinden 740, 790 ve 796 depremleri gelmiştir. Şehirdeki bazı manastırlar, Edirnekapı, surların bazı bölümleri yıkılmış, İmparator Theodosius'un Yıldızlıkapı üzerindeki heykeli yere düşmüş, şehir kesif bir karanlık içerisinde kalmış ve halk, günlerce yer altından gelen korkunç sesleri işiterek, dehşet içerisinde kalmıştır.

İstanbul'da dokuzuncu yüzyılda sekiz deprem daha olmuş, şehir, günlerce sarsılmış ve bundan başta kiliseler olmak üzere, surlar, çeşitli yapılar zarar görmüştür. Bu arada Yıldızlı kapı üzerindeki zafer heykeli yere düşerek parçalanmış, Büyükçarşı kısmen yıkılmış, forumları (meydanları) süsleyen sütunlar devrilmiştir.

Onuncu yüzyılda üç şiddetli deprem daha olmuş, Ayasofya'nın kubbesi ile Bozdoğan kemeri, surları bazı kuleleri yıkılmıştır. Bundan sonra 1010, 1034, 1037, 1064 ve 1086 yıllarında önemli sayılabilecek şiddetli dört deprem daha şehri sarsmış, başta Kırk Azizler kilisesi olmak üzere, resmî ve özel birçok yapı harap olmuştur.

Ayrıca 1037 yılı depremini izleyen veba salgını da çok sayıda insanın ölüme yol açmıştır. 1086 depreminde sonra, 1296 yılına kadar geçen süre içerisinde herhangi bir depremin varlığından kaynaklar söz etmemektedir. Fakat, 1296 yılında şehri kökünden sarsan bir deprem, İstanbul'u yerlebir etmiştir. Havariyyun kilisesi önünde bulunan Hagia Michael heykeli devrilmiş,

birçok mabet ve ev yıkılmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun son çağlarında 1305 ve 1344'te iki deprem daha olmuşsa da, bunlar önemli bir zarara yol açmamıştır.

OSMANLILAR ÇAĞINDA İSTANBUL DEPREMLERİ

Osmanlılar çağında meydana gelen depremler daha çok cami, mescit, medrese, hamam, han gibi yapıları hasara uğratmıştır. Halkın barındığı evler ahşap olduğundan bir dereceye kadar deprem felâketinden yakasını kurtarabilmiştir.

1489 DEPREMİ

İstanbul'un Osmanlılar zamanında uğradığı deprem felâketlerinin en eskisi 1489 yılında meydana gelmiştir. Tarihî kaynaklar bu depremden zarar gören yapılar ile can kaybı hakkında yeterli bir bilgi vermemekle beraber, «nice minareler ve binalar yıkılıp harap oldu» ifadesi ile yetinmektedirler.

1509 DEPREMİ

İstanbul'daki deprem felâketlerinin en şiddetlisi ve en korkuncu şüphesiz 1509 depremidir. Devrin tarihçileri tarafından Küçük Kıyamet «Kiyâmet-i sugrâ» oladık isimlendirilen bu depremin kesin tarihi üzerinde bazı farklılıklar vardır. J.von Hammer 14 Eylül 1509 tarihi üzerinde durmaktadır.

Bu korkunç deprem birkaç sarsıntı ile kalmamış, İstanbul ve civarı 45 gün aralıklı olarak bir beşik gibi sallanmıştır. Bunun sonucu olarak da şehir, korkunç derecede mal ve can kaybına uğramıştır, İstanbul'da minare olarak hiçbir şey kalmamış, 109 cami ve mescit, 1070 ev büyük zarar görmüştür. Ayrıca Eğrikapı'dan Yedikule'ye kadar uzanan surlar, Esekapısı, Topkapı Sarayı'nın denize bakan duvarları ile kısmen Galata surları yıkılmıştır. Kızkulesi, Yedikule ile Kapalı Çarşı da baştan başa harap olmuştur.

Yazar Solakzâde Hemdemî Mehmed Efendi, kendi ismi ile tanınan meşhur tarih kitabında bu korkunç depremden şöyle söz etmektedir:

«Sûr-ı Konstantiniyye'nin iki kat kâvusunu kara tarafından Eğrikapı'dan başlayıp Yedikule'ye gelince münhedim oldu. Ba'de dolaşub derya tarafından Narlıkapı'dan başlayıp İshak Paşa kapusuna varuncaya câbecâ yıkılıp ancak temelleri kaldı».

Diğer taraftan Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan bazı belgelerde de şunlar yazılıdır:

«Ol zelzele-i azîmeden şehri-i mez-kûrun nice kaleleri ve burc-ı bânûları

yıkılıb harab ve yebâb olup zeminle beraber olmuştu. Ve bazı cevâmün kubbeleri yanlıb ve bazıları tamamen yıkılıb ve minarelerinin ekseri şerefeleri ile serv-i hâke beraber olmuşlar idi. Ve nice mesâcidin kubbeleri ve şakırları zir-ü zemin üzerine târmâr olup ve nice azîm ulu binalar ve hankahlar ve kervan-saraylar ve hamamlar ve hesaba gelmez evler ve ocaklar ve hayli duvarlar yıkılıp, hanaş olup ve bazı yerler şakk olup...»

Zarar gören yerlerin başında Topkapı Sarayı gelmiş, sarayın birçok bölümü yıkılmıştır. Bu arada Sultan İkinci Bâyezid'in yatak odasının duvarları çatlamış, tavanı çökmüştür. Fakat iyi bir rastlantı eseri olarak bundan bir saat kadar önce padişah başka bir odaya geçmiş ve dolayısıyla kendisine hiçbir şey olmamıştır. Depremin şiddetinden Atmeydanı'ndaki sütunların bir kısmı devrilmiş, Ayasofya'nın sıvaları dökülmüş, Fâtih Camisi'nin de kubbesini taşıyan dört büyük sütunun başlıkları çatlamıştır. Bir söylentiye göre, ibâdet yerini örten kubbeler tamamen yıkılmış, medreselerin kubbeleri ise yerle bir olmuştur.

Bunlardan ayrı olarak depremin şiddetinden su bentleri kısmen yıkılmış, şehrin alçak semtleri su altında kalmıştır. Başka bir söylentiye göre deprem, denizde dev gibi dalgalar (tsunami) meydana getirmiştir. İstanbul ve Galata surlarını aşan dalgalar şehri su içerisinde bırakmıştır.

Depremin şehirde meydana getirdiği can kaybı da büyük olmuştur. Devrin tarihçilerinden Solakzâde ile Hoca Sâdeddin Efendi ölü sayısının 5.000, J.von Hammer de 3.000'e ulaştığını ileri sürmüşlerdir. O zamanki İstanbul'un nüfusu göz önüne alınacak olursa, bu sayının ne derece korkunç olduğu kolaylıkla görülmektedir.

Depremin uzun zaman süren sarsıntılarının sonuçlanmasından sonra, şehir halkı bir süre evlerine girememiş, devamlı olarak bahçelerde, açıklık yerlerde sabahlamışlardır. Sultan İkinci Bâyezid de, sarayının bahçesinde kurduduğu bir çadırda kalmıştı. Bundan bir süre sonra yıkılan yerlerin onarımına, yaraların sarılmasına geçilmiştir. Padişah bir dîvân toplamış, şehrin uğradığı felâketin onarımına çalışmıştır. Her evden 20 akçe vergi, 20 evden de çalışmak üzere bir adam alınmıştır. Ayrıca yıkıntıların temizlenmesinde, yapıların onarımında çalıştırılmak üzere Anadolu sancaklarından 37.000, Rumeli sancaklarından 29.000 kişi İstanbul'a getirilmiştir. Böylece sayısı 66.000'e

ulaşan işçilerin başına da 3.000 usta verilmiştir. Şehirdeki çalışmalara Mimar Muradoğlu Hayreddin'in yönetiminde 29 Mart 1510 tarihinde başlanılmış, 1 Haziran 1510'da da tamamlanmıştır. İki ay süren çalışmalar sırasında İstanbul surları hemen yeni baştan yapılcasına onarılmış, Anadoluhisarı, Galata kulesi, Büyükçekmece köprüsü ve Silivri kalesi de tamir edilmiştir.

İstanbul'daki konak, saray ve evlerin ahşap olarak yapılmasına da bu depremden sonra karar verilmiştir.

1648 DEPREMİ

İstanbul, 28 Haziran 1648 günü, akşam gurutandan önce şiddetli bir depreme sarsılmıştır. Devrin meşhur tarihçisi Naîmâ bu depremden şöyle söz etmektedir:

«Nice haneler ve ocaklar ve minare külahları yıkıldı ve benzeri bu asırda görülmemiştir».

Deprem, İstanbul'da büyük bir hasara neden olmuştur. Firuz Ağa Camisi'nin minaresi yıkılmış, Silivrikapı'da İbrahim Paşa Camisi, Hoca Paşa Camisi, Murat Paşa Camisi, Davudpaşa Camisi, imareti, medresesi ve Emîr Buhârî tekkesi harap olmuştur. Bunların yanı sıra Küçükayasofya Camisi'nin de Sıvaları dökülmüş, kubbe çevresinde tehlikeli çatlaklar meydana gelmiştir.

1690 DEPREMİ

Râşid tarihinin kaydettiği bu deprem, 11 Temmuz 1690 gecesi, akşam namazından sonra meydana gelmiştir. Depremin ilk hızı geçtikten sonra bunu daha az şiddette olan sarsıntılar izlemiş ve bu durum birkaç gün daha sürmüştür. Fatih Camisi kubbelerinin birkaç tanesi çatlamış, Topkapı surları bir kez daha yıkılmış ve şehirde birçok yapı ciddi surette hasara uğramıştır.

ONSİKİZİNCİ YÜZYILDA YEDİ ADET DEPREM

Râşid tarihinin geniş olarak sözünü ettiği bu deprem, İstanbul ve civarını şiddetle sarsmış, halkı korku ve panik içerisinde bırakmıştır. 24 Mayıs 1719 günü saat beş sularında meydana gelen deprem, tam üç dakika sürmüştür. Bu zaman eğer biraz daha uzamış olsa idi, şehrin yerle bir olacağına şüphe yoktu. Bununla beraber zarar ve ziyan çok büyük olmuş, şehirde bir hayli bina yıkılmış, evlerin üzerinde bacaları kalmamıştır. Topkapı Sarayı'nda, Yalı Köşkü yanındaki kayıkhanelerden bazıları çökmüş, surlarda da önemli yıkıntılar olmuştur, özellikle Edirnekapı

Mihrimah Camisi'nin karşısına gelen kısımlarla, Yedikule'den Ahırkapı'ya kadar uzanan surların burçları yıkılmıştır.

Şiddetli sarsıntının ilk hızı geçtikten bir saat kadar sonra bunu bir yenisi daha izlemiş, izleyen günlerde de daha hafif sallantılar hissedilmiştir. Bunlar zararın daha da artmasına neden olmuştur. Başta Edirnekapı Mihrimah Camisi olmak üzere, şehirdeki birçok dinî yapının kubbeleri çatlamış veya yıkılmıştır.

Aynı zamanda bu deprem İzmit körfezi ile civarında da şiddetle duyulmuştur. Râşid tarihi pek fazla bir tafsilât vermemekle beraber, İzmit gümrük binasının denize kaydığını, Karamürsel'deki mahkeme binasının da yerle bir olduğunu ondan öğreniyoruz.

İstanbul ve Trakya 30 Temmuz 1752 gecesi yeni bir deprem felâketine sahne olmuştur. Bu depremin asıl tahribatı Edirne civarında olmuştur. Bu arada Selimiye Camisi'nin minareleri yıkılmış, Eski Cami ile Üç Şerefeli Caminin kubbeleri ağır hasara uğramıştır. Günümüzde Bulgaristan hudutları içinde kalan Hasköy yerle bir olmuş, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.

Onsekizinci yüzyılda bir başka deprem 3 Eylül 1754 günü hava karardıktan sonra olmuş ve iki dakika kadar sürmüştür. Şiddetli sarsıntılar bir çok binayı yerle bir etmiştir. Sarsıntıların ardı arkası kesilmemiş ve bu durum beş, altı gün sürmüştür. Fatih ve Beyazıt camilerinin kubbeleri çatlamış, padişahın emriyle hemen onarılmıştır.

Son yüzyıllar içerisinde meydana gelen depremlerin en korkuncu ve en çok zarar vereni 23 Mayıs 1766'da bir Kurban Bayramı'na rastlamıştır. Bu depremin şiddeti, küçük kıyamet diye isimlendirilen 1509 depremine oldukça yakındı. Vâsif tarihi, sabahın erken saatlerinde başlayan depremin, başta İstanbul olmak üzere bütün civarı sarstığını kaydetmektedir. Ayrıca denizde yükselmeler olmuş, kıyılara sular hücum etmiştir.

Depremin süresi iki dakika kadardı; fakat şehirde ahşap, kargir ne kadar bina varsa pek çoğunu yıkmaktan geri kalmamıştır. Ayrıca enkaz altında kalanlar olmuş, ölü sayısı korkunç dereceye yükselmiştir. Bununla beraber sarsıntılar belirli aralarla üç ay sürmüştür. Her an yeni bir sallantıyı bekleyen halk, korku içerisinde paniğe kapılmış, evlerine girememiş, çadırlarda gecelemiştir. Halk arasında aklını kaybedenler olmuş, padişah Sultan Üçüncü Mustafa da saray hasara uğradığından, şehri terketmiştir.

İstanbul bir taş yığını hâline gelmiş,

harabeye dönmüştür. Bu arada Fâtih Camisi, Kapalıçarşı, Baruthane, Saraçhane, Tophane, Yeniçeri kışlaları ile Sarây-ı Hümayûn'un bazı yerleri ve surlar yıkılmıştır. Söylentiye göre Yavuz Sultan Selim, Şehzade, Süleymaniye, Nuruosmaniye, Lâleli, Yenicami ve Ayasofya dışında kalan diğer İstanbul cami ve mescitlerinin ya minareleri yıkılmış, ya kubbeleri çatlamış veya çatıları çökmüştür.

Bu depremden 75 gün sonra, 25 Temmuz salı günü öğle üzeri şehirde şiddetli bir sarsıntı daha olmuş, önceden hasar gören binalar tamamıyla yıkılmıştır. Yer altından duyulan uğultular ve yükselen dumanlar şehirde müthiş bir paniğin doğmasına neden olmuştur.

Sarsıntıların arkası kesilince, yıkılan yerlerin onarımına başlanılmıştır. Öncelikle, yıkılan Fatih Camisi'nin yerine aynı isimde yeni bir cami yapılmıştır. Diğer taraftan onarım çalışmalarına gruplar hâlinde devam edilmiştir. Fatih Camisi bina emînliğine Hâşim Bey, Kapalıçarşı'ya Tiflî Mehmed Efendi, surlar için Hacı Mehmed Ağa, Baruthane için Şehrî Osman Efendi, Saraçhane için Âtîfzâde Ömer Efendi, Topkapı Sarayı için Şehremini Ahmed Efendi, Yeniçeri odaları için Haseki Mustafa Ağa ve Tophane için de Mahmud Bey görevlendirilmiştir.

Cevdet tarihi 1790 ve 1802 yıllarında iki depremden daha söz etmektedir. Bununla beraber kaynaklarda bu konuda pek fazla bir bilgiye rastlanılmadığından, depremlerin pek şiddetli olmadığı sanılmaktadır.

ONDOKUZUNCU YÜZYIL DEPREMLERİ

Cevdet Paşa'nın Tezâkir'inden öğrenildiğine göre, 1 Mart 1855 günü İstanbul ve Bursa çevresi şiddetli bir depreme sahne olmuştur. Fakat deprem asıl tahribatını Bursa'da yapmıştır. Bursa'yı taş taş üzerinde bırakmamacasına yıkarak harabeye çeviren bu depreme «Bursa'da küçük kıyamet» ismi verilmiştir. Bursa'da Sultan Osman ve Sultan Orhan türbelerini tamamen, Sultan İkinci Murad ile Yıldırım Bâyezid camilerinin minareleri, Ulu Cami'nin de yedi kubbesi yıkılmıştır.

Osmanlı tımparatorluğu'nun son yıllarında İstanbul depremlerinin en şiddetlilerinden biri 10 Temmuz 1894'de meydana gelmiş, pek çok tahribata ve can kaybına sebep olmuştur. Tarihî kaynaklarda «Büyük hareket-i arz» diye isimlendirilen bu deprem, Rumî 1310 yılında olduğundan, halk arasında

1310 dehpremi diye isimlendirilmiştir.

Deprem, öğle üzeri, ezan okuduğu bir sırada, önce hafif bir sarsıntı ile kendisini hissettirmiş, güney-batıdan kuzeydoğuya ve aşağıdan yukarıya olmak üzere bunu daha şiddetlisi izlemiştir. İstanbul halkı dehşet içerisinde sokaklara dökülmüş, Allah Allah nidaları her tarafta duyulmaya başlamıştır. Bu sırada deniz üzerinde bulunanlar şiddetli dalgalarla sallanınca büyük bir korkuya kapılmışlar, şehire baktıkları zaman yükselen toz bulutları görünce, deprem olduğunu anlamışlardır. Marmara sahillerinde deniz önce geriye çekilmiş, sonra şiddetli dalgalar hâlinde karaya vurmuş, civarda kayık, küçük gemi gibi deniz üzerinde, kıyıda ne varsa hepsini parçalamıştır.

İstanbul halkı sokaklara kendini dar atmış, evlerde, dükkânlarda hiç kimse kalmamış, geceyi dışarda geçirmiştir. Bu arada şehirde birçok yapı harap olmuştur. Kapalıçarşı, kelimenin tam anlamıyla bir facia yeri olmuştur; halk ve esnaf, sarsıntılar başlayınca, itişe kakışa kaçmış, fakat aksi tesadüf, sarsıntıdan kapılar kapanmış ve duvarlar içeride kalanların üzerine çökmeye başlamıştır. Diğer taraftan Bitpazarı, Çadircılar, Yağlıklar, Yeniçeriler Çarşısı, Bodrum ve Kellekesen hanları da yıkılmıştır. Uzunçarşı, Tahtakale, Kutucular, Kantarcılar baştanbaşa harabeye dönmüştür, Edirnekapı Mihrimah, Mimar Ayaş, Kariye, Güngörmez camilerinin minareleri, Nuruosmaniye'nin girişi yıkılmış, Azapkapı Sokullu Mehmed Paşa, İmrahor, Topkapı, Ahmed Paşa, Bâlî Paşa, Silivrikapı, Topçubaşı Bâlâ Süleyman Ağa, Abid Çelebi, Emîr Buhârî ve Haseki camileri de harap olmuştur. Fatih'te, Şekerci Hanı'nın üst katı çömüş, çıkan yangın, can kaybını daha da arttırmıştır. Çenberlitaş'ta Vezirhanı, Hasanpaşa fırını ve Amcazade Hüseyin Paşa külliyesi de zarar gören yapılar arasındadır. Gedikpaşa, Kadırga, Kumkapı, Yenikapı, Langa ve Samatya'da yüzlerce ev yıkılmış, Adalar'da da büyük tahribat olmuştur. Sultan İkinci Abdülhamid epey hasar ve can kaybı olduğunu öğrenince, yaralıların hemen tedavisini, muhtaçlara yardım edilmesini, çadırlar kurulmasını emretmiş ve ayrıca fırınlardan bol miktarda ekmek dağıttırıştır. Bunun yanında saray fırınları da halka ekmek dağıtmak üzere seferber olmuştur. Diğer taraftan şehremâneti'nde (Belediye'de) Şehremini Rıdvan Paşa'nın başkanlığında bir komisyon kurularak açıkta kalanlara para, yiyecek ve çadır yardımı yapılmıştır.

Osmanlı' devrinde

Bostancı Başı ve Su Başı

بوسانچی باشی

صوبتی

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Gülerüz

Bostancı Başı

Aslında Başına yeniçeri zabıtlarının külahlarına benzeyen kırmızı renkte bir «ate (külah)» ve arkasına kolsuz kırmızı bir haftan ve bacağına mavi bir şalvar giyip kuşağına mücevherli bir kama sokar ve ayağına bir yemeni giyer idi.

Eskiden devşirme yöntemiyle toplanan ve «acemi oğlanları» adı verilen hıristiyan çocuklarının bir kısmı İstanbul'daki padişah saraylarıyla saray bahçelerinde ve Edirne ile Gelibolu şehirlerinde bulunan saray ve bostanlarda bostancılık hizmetini yapmak üzere ayrıldığından burada anlatılan «ases başı» gecelerine «bostancı» denilip bostancı başı da bir büyük zabıtların yönetiminde bulunurdu ki aradan geçen zamanla bu bostancılar bir «asker ocağı» şekline girmiş ve başları olan «bostancı başı» boğaziçi ile saray bahçeleri ve civarının güvenliğini sağlamakla görevlendirilmişlerdir.

Bostancı başının maiyetinde haseki ağa, baş tebdil ağa, karakulak ağa, vezir karakulak ağa, bostancılar kethüdası ve bostancılar oda başısı isimlerinde çeşitli zabıtlar vardı.

Falaka ile bir yere gidildi-

ğinde «bostancı başı» falakanın dümenini kullanırdı.

Su Başı

Başına, resimde görüldüğü gibi ağzı enli ve tepesine doğru sivrice mermer şeklinde beyaz tülbentten yapılmış bir serpuş ve üstüne sarı çuhadan pelerin ve bacağına mavi şalvar ve ayağına sarı yemeni giyer idi.

Onun görevi gündüzleri kol gezerek çarşı, pazar ve mahalle aralarının temizliğine dikkat etmek ve bozulmuş kaldırımları tamir ettirmek ve yol üzerinde yıkılmak üzere olan yapıların yıkılıp yapılması gereğini bildirerek başıya bildirmek ve yukarıda anlatılan «ases başı» gecelerinde kol gezip uygunsuz takımın araştırılması ve bulunmasıyla meşgul olmak gibi şeylerden ibaret idi.

Her beldede yukarıda belirtilen görevler ile görevli bir su başı ile maiyeti bulunup, bunlar barış zamanında zabıta ve belediye memurluğu hizmetini yapıp savaş zamanında savaşa da giderlerdi.

Su Başı.

İstanbul'un Aynası

Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif

Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veyssel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Abdi Paşa - Çerkez'dir. Hüsrev Paşa'nın kölelerinden olup, askere girmiş ve 1831 yılına kadar Sarayda Binbaşı ve 1832'de Albay ve 1838'de Tümgeneral oldu. 1839 Ankara Tümgeneralı ve sonra Korgeneral oldu. Üçüncü Orduya getirildi ve Yunan Savaşlarında bulundu. Ocak 1857'de İşkodra Sancağı İdare Amiri, 1861'de vezirlik verildikten sonra Üçüncü Ordu Mareşali oldu. 1865'de İkinci Ordu Mareşali, 1869'da gene Üçüncü Ordu Mareşali oldu. İki yıl sonra görevden ayrıldı. O yıl Danıştay üyesi ve 1872'de Danıştay Mahkemeleri Dairesi, Adliyeye nakledilince, oraya üye oldu ve 1873'de Danıştay üyesi, bir süre sonra Askeri Tanzimat Dairesi üyesi 1875'de Polis Mareşali 1876'da görevden alınarak Üçüncü Ordu Mareşali ve Manastır Valisi ve Kaymakamı, 1877'de Yanya Valisi olup kısa bir süre sonra hepsinden azledildi. 1878'de Dâr-ı Şûrâ (22) üyesi oldu. 14 Haziran 1880'de vefât edip Karaca Ahmed'e gömülmüştür. Savaşlarda liyakat göstermiş olmasına rağmen, doğru bir insan değildi. Oğulları, Rauf Paşa ile Hüsrev Paşa hazretleridir.

(23) *Dâr-ı Şûrâ: 1835 yılı Nisan'ında oluşturulan ve 1843 tarihli yönetmelik ile görevi belirlenen ve bir başkan ve bir müftü ile askeri ve mülki devlet adamlarından, onbir sürekli ve altı geçici üye ile kurulan yüksek askeri bir meclisti. 1878 yılında lağv edilmiştir.*

Osman Paşa - Kürt'tür. Hassa askerinden yetişerek Tümgeneral ve 1845'de Kor-general olmuş, hatta padişahın Hassa Ordusunun başı bile olmuştur. Sonra 1854'de Mekke'ye gönderilen askerlere komutan olmuştur. Daha sonra dönüşünde Hassa Ordusunda kalıp 1863'de emekli olmuştur. 25 Haziran 1869'da ölmüş ve Üsküdar'da gömülmüştür. Cesur bir kişiydi.

Ali Paşa - Ömer Paşa'nın kethüdâsı olup 1702'de Sipahiler Ağası ve bunu izle-yerek Sadrazam Kethüdâsı ve Nisan 1703'de vezirlikle Yeniçeri Ağası olmuştur. 1703'de Belgrat, sonra Tameşvar, 1705'de Rumeli Valisi olup 1706'da geri geldiğinde üç gün Sadrazam Kaymakamı olarak Tameşvar Vâlisi olmuştur. Ağustos 1706'da Mısır Valisi ve geri döndüğünde 1709'da Erzurum Valisi 1710'da Azat'a memur oldu. 1713'de Trabzon'a gönderilip, 1714'da Kandiye ve 1716'da tekrar Mısır Valisi ve 1719'da görevden alınmıştır. Ekim 1721'de ölmüş ve Doğancılar'a gömülmüştür. Tedbirli ve becerikliydi.

Ali Paşa - Alev - Cezâyirli Hasan Paşa'nın adamlarındandır. Yarbay, sonra vezirlikle Anadolu Valisi oldu. İsmâil savaşında Çarkcı olmuş ve 1789'da Ada kalesine yardım etmekle görevlendirildi. Sonra Vidin Valisi ve 1793'de azl olunarak Çirmen Sancağı ile dağ eşkiyasını cezalandırmakla görevlendirildi. Ocak 1794'de Konya eyâleti ek olarak kendisine verildi. Aralık 1793'de Anadolu Valisi oldu. 1795'de Diyarbakır Valisi, 1797'de Pasbanoğlu üzerine giden Orduda görev aldı. 13 Ekim 1798'de ölmüş ve Karaca Ahmed'e gömülmüştür.

Ali Paşa - Seyyid - Ispartalı'dır. Vezirler ve özellikle Ali Paşa dairesinde bulduktan sonra Kapıcıbaşı oldu. 1815'de rütbesi yükseltip vezirlikle Mora Valisi ve Ağustos 1819'da Hüdâvendigâr Valisi ve 1820'de Sadrazam olup 1821'de azl edildi. Birkaç gün geçtikten sonra Karadeniz Komutanı ve Karaburun Muhafızı ve sonra tekrar Mora Valisi olup 1822'de azl edilerek ordu görevine döndü. Ankara Sancakları verildi. Eylül 1822'de azl edildi. 1824'de Konya Valisi oldu ve 1826'da vefât etti. Karaca Ahmed'de gö-

mülüdü. Sadakatli idi. Oğlu vezirlerden Aziz Bey'dir. Mustafa Reşit Paşa'nın eniştesidir.

Behçet Mustafa Efendi - Sadrazamlardan Hayrullah Efendi'nin torunu ve hocalardan Mehmed Emin Efendi'nin oğlu olup 1774'de doğdu. 1791'de medrese hocası, Haziran 1803'de Devlet Baştabibi oldu. 1806'da İzmir Mollası, Temmuz 1807'de Baştabiplikten azledildi. 1811'de Mısır Mollası, 1812'de Mekke Pâyesi, 1815'de İstanbul Pâyesi ve Ağustos 1817'de tekrar Baştabib ve Haziran 1820'de Anadolu Pâyesi oldu. Ağustos 1821'de Anadolu Kazaskeri oldu. Temmuz 1822'de tekrar Baştabib oldu. 1823'de Rumeli Pâyesi ve 1824'de Ülâ (24) ve 1831'de tekrar Rumeli Kazaskeri olup 1831'de vefât etti. Üsküdar'da Nasûhî Tekkesi'ne gömüldü. Şair, sözü dinlenir, akıllı bir kişiydi. Tıp tekniğine dair bir kitapçığı vardır.

(24) *Ülâ: Vezirlikten sonra gelen en yüksek sivil rütbe.*

Tevfik Paşa - Ressam - Enderun'dan ve sonra mühendis okulundan yetişti. Eğitiminden sonra 1838'de general oldu. Kasım 1857'de tuğgenerallikle Genel Kurmay Başkanı oldu. Daha sonra Hassa Korgenerali ve en son Dâr-ı Şûrâyı Askerî (25) âzâsı oldu. 1865'de vefât edip Üsküdar'da Müezzinbaşı Mehmed Şâkir Efendi yanında gömülmüdü. Yanında babasının olması muhtemeldir. Marifetli ve üslup sahibiydi.

(25) *Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî : 1835 yılı Nisan'ında oluşturulan ve 1843 tarihli yönetmelik ile görevi belirlenen ve bir başkan ve bir müftü ile askeri ve mülki devlet adamlarından, onbir sürekli ve altı geçici üye ile kurulan yüksek askeri bir meclisti. 1878 yılında lağv edilmiştir.*

Cemil Hüseyin Paşa - Mehmed Nâmık Paşa'nın oğludur. Çocukluğunda Harb Okulunda okumuş, bitirdiğinde subay olmuştur. Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin padişahlığa geçişlerinde Harp Subayı ve Silahşör Bölüğü Binbaşısı olmuş ve sonra bölüğün albayı olarak sırasıyla Baş Yaver ve 1867'de Baş Mabe-yinci oldu. Ocak 1869'da Ordu Komutanı olan babası ile birlikte azledilmiş Dâr-ı Şûra-yı Askerî'ye (25) memur olmuş ise de oradan da azl edilmiş ve bir süre kaldıktan sonra Korgeneral olarak devletin ordularında bulundu. 1877'de Edirne Valisi olup 1878'te azledilerek Beşinci Ordu'ya gitti. 1879'da Halep'e vali olarak Ekim 1883'de vezirlik verildi. 1886'da Hicaz Valisi oldu ve 1887'de azledilerek Mareşal rütbesindeki yaver ünvanı ile sarayın selamlık kısmında bulunmuştur. 15 Haziran 1890'da yaşı atmışa yakınken ölmüştür. Karaca Ahmed'e gömülmüştür. Akıllı ve tedbirli olup büyük bir servete sahip idi.

Hâfız Ahmed Paşa - Müezzinzade - Filibeli'dir. Sarayda Doğancıbaşı olup Padişah Nedimi oldu. 6 Şubat 1608'de vezirlikle Deniz Kuvvetleri Komutanı oldu. 1609'da Şam Valisi olup azledildikten sonra 1622'de Diyarbakır Valisi oldu. 1624'de Sadrazam olmuştur. 1626'da azledilerek İkinci Vezir yapıldı. Ekim 1631'de ikinci kez Sadrazam olup üç ay sonra şehit olarak vefât etmiştir. Karaca Ahmed'de gömülüdür. Tedbirli, iyi bir şair idi.

Hasan Efendi - Üsküdarlıdır. Şeyh Hamdullahzade İhtiyar ve Derviş Efendi'lerin öğrencisi olup 1614'de vefât etti. Karaca Ahmed'de gömülüdür. Yazısı güzel olan bir hattattı.

Şerif Hasan Paşa - Çelebizade - Rusçuk meclis üyesinden Çelebi Süleyman Ağa'nın oğludur. Akıncı ağası olup Kırım Girayı ile saldırıya giderek oldukça fazla yiğitlik gösterdi. Babasının ölümünde mirasledi olup, Kapıcıbaşı olarak sıkıntı çektiği sırada Muhsinzade'ye güzel hediyeler vererek, Eylül 1773'de vezirlikle Rusçuk Muhafızı oldu. 1774'de barış antlaşmasından sonra vezirliği kaldırıldı. Gümölcüne ve Rusçuk Muhafızı oldu ve yıllarca orada kaldı. Silahtar Çelik Mustafa Paşa'nın ricâsı ile 1787'de vezirliği sürekliliğe çevrilerek Misivri Muhafızı, sonra Vidin ve Rahove Muhafızı oldu. 1790'da Sadrazam olup 1791'de ölmüş ve Hüdayî Dergâhı'nda gömülmüştür. Zekî, akli başında, dirayetli idi. Hüdayî Dergâhı'nda çok sayıda hayır eseri var-

dır.

Hüsnü Hüseyin Paşa - Ordudan yetiştirilip korgeneral rütbesine ulaşmış ve Anadolu Askeri Mahkemesine üye olmuştur. Aralık 1889'da ölmüştür. Karaca Ahmed'de gömülüdür.

Hüseyin Hayri Paşa - 1853'de ölen Şumnulu Hacı Hasan Ağa'nın oğludur. Ordudan tuğgeneralliğe kadar yükselmiş ve sonra emekli olmuştur. 13 Ocak 1881'de emekli iken vefât etmiştir. Üsküdar'da Duvardibi'nde gömülüdür.

Hüseyin Hâki Efendi - Kandiyeli Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. Mısır'a giderek Mehmed Ali Paşa'nın hizmetinde bulunmuş ve daha sonra kızı Zeynep Hanım'ın mahiyetine girerek kâhyalık hizmetinde bulunmuştur. Şirket-i Hayriye'nin kuruluşundan itibaren kırk yıl kadar "Rütbe-i bâlâ" (26) ile Yönetim Kurulu Başkanlığında bulunmuş ve 1 Şubat 1895 günü ölmüştür. Yaşı doksanın üzerinde olup yüksek servet sahibi ve hesabı çok iyi idi. Üsküdar'da Fenâyî Dergâhı'na gömülmüştür.

(26) *Rütbe-i bâlâ: Rumeli ve Anadolu kazaskerliğinden sonra gelen en yüksek rütbe.*

Hamdi Mehmed Paşa - Kaptan Seydî Paşazade'dir. Eski sadrazam Derviş Paşa'ya damat ve medrese öğretmeni olmuştur. 1824'de rütbesini kazanmış ve bir ara Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın Hazine Görevlisi olmuştur. 1834'de "Hacegan'dan" (27) olup sonra İzmir "Muhassılı" (28) olmuş ve Aralık 1844'de vezirlikle Konya Valisi olmuştur. Ekim 1845'de azledilmiş ve Aralık 1846'da Diyarbakır Valisi ve sonra Erzurum Valisi olmuşsa da kısa süre sonra istifa etmiştir. Mayıs 1851'de Sivas ve 1852'de tekrar Diyarbakır ve 1854'de Bursa Valisi olmuş ve Eylül 1855'de azledilmiştir. 1857'de Halep Valisi olmuş ve 1858'de azledilerek senelerce görevden alınmış olarak kaldı. 14 Temmuz 1866'da ölmüş ve Karaca Ahmed'e gömülmüştür. Şişmandı, görevleri sınırlı olsa da servet sahibi oldu. Oğlu Mehmed Paşa'dır.

(27) *Hacegan: Hocalar, yüzbaşı rütbesinin karşılığı olan bir sivil rütbe.*

(28) *Muhassıl: Mutasarrıftan küçük, kaymakam ve müdürler derecesinde bir memur.*

Hasan Ağa - Mühürdar - Bosnalı'dır. Amcazade Hüseyin Paşa'ya Mühürdarlık yapmıştır (29). Daha sonra yükselerek 1709'da Çavuşbaşı olmuş ve 1710'da az-

ledilmiştir. 1716'da Üzengi Çavuşbaşı olup 1718'de Sadrazam Kâhyası olmuştur. Sonra Tophane'de birinci ahır sorumlusu yardımcısı olmuştur. 8 Ağustos 1720'de arife günü vefât etmiş ve Miskinler tekkesinde gömülüdür.

(29) *Mühürdar: Devlet büyüklerinin mühürlerini taşımak ve gereken kâğıtları mühürlemekle yükümlü görevli.*

Hüseyin Said Efendi - Fettahzade - İzmirli'dir. Yeniçeri Ocağı İmamı ve kur'an okuyanların şeyhi olup Temmuz 1746'da sarayın ikinci imamı ve 6 Şubat 1748'de birinci imamı olmuştur. 1754'de görevinden ayrılmış ve sonra Diyarbakır Mollası olmuştur. 17 Nisan 1755'de ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür.

Hadice Usta - Darüssaade Ağası Genç Beşir Ağa'nın ustalarından olup sarayda Kâhya Kadın oldu. Yahnikapan Camii'ni yenileyerek inşa etti. 1765'de vefât ederek Üsküdar'da Ayazma Câmii'ne gömülmüştür.

Halil Paşa - Maraşlı'dır. Maktul Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kardeşi olmasıyla Harem-i Hümayunda eğitim görevi Doğancıbaşı oldu. Sonra Çakırcıbaşı oldu. Temmuz 1607'de Yeniçeri Ağası oldu. 1608'de Deniz Kuvvetleri Komutanı olup Trablusgarb tarafında görevlendirildi ve zorba kuvvetleri kovaladı. Şubat 1616'da Sadrazam oldu. Ocak 1619'da İran üzerinde komutanlığını iyi idare edemediğinden azledildi. 24 Aralık 1619'da tekrar kaptan olmuş ve 1620'de azledilmiştir. Altı ay sonra dördüncü kez kaptan olmuş ve 1622'de görevden ayrılmıştır. Aralık 1626'da ikinci kez sadrazam olup Mart 1628'de azledilmiş ve Hüdayî Dergâhı'nda inzivaya çekilmiştir. 1629'da ölmüş ve orada bulunan türbede gömülüdür. Yumuşak huylu, uysal idi. Oğulları Mahmud Bey ile Ebubekir Bey'dir.

Hâfız Hayrullah Mehmed Efendi - Hekimbaşı Sayit Efendi'nin yanında yetiştirilip 1759'da medrese hocası ve Sultan Üçüncü Mustafa Han zamanında Baş Cerrah olduktan sonra saray doktorlarından olmuş ve Kasım 1765'de Saray Baş Doktorluğu'na yükselmiştir. Arkasından Selanik Mollası olup 1784'de Mekke, 1785'de İstanbul Pâyesi almış ve 1791'de Anadolu Kazaskeri (Ordu Kadısı) olmuştur. 1792'de azl edilmiştir. Şubat 1795'de Rumeli Kazaskeri olup azl edildikten sonra 5 Nisan 1795'de evinden bindiği at Küçük Pazar yakınında ürküp, dizginini çektiği sırada, birden şahlanmış ve

yanında bulunan onbeş kadar çevik kişi zapt edememiş ve arkası üzerine düşüp eğerin ön ucu karnına batmış olduğundan ağır yaralanmış ve Ramazan ayının sonunda vefât etmiştir. Başarılı bir doktordu. Yaşı yetmişüç olup Üsküdar'da Nasûhî Tekkesi'nde gömülüdür.

Halil Paşa - Köle Reşid Paşa'nın oğlu ve eski Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa'nın torunu olduğundan, gençliğinde asker ve albay olmuş ve sonra mülkiyede bulunmuş ve bir süre hizmet etmemiş ve bir ara Hacı Reşid Paşa'nın damadı olarak eniştesi Cemil Paşa'nın yanında Paris'te bulunmuştur. Sonunda 1873 yılında gene albaylıkla Yaver ve padişahın Baş Yaveri olarak Tuğgeneral ve Korgeneral olmuştur. 1882'de emekli olarak yıllarca Bandırma'da çiftliğinde oturmuş ve bir-iki yıl önce İstanbul'a gelip 4 Mart 1896 gecesi ölmüştür. Dedesi İbrâhim Paşa'nın yanına gömülmüştür. Düzgün konuşan, yiğit ve cömert bir kişiydi.

Derviş Mehmed Paşa - Bosnalı'dır. Sarayda Bostancıbaşı ve 18 Ocak 1606 günü vezirlikle Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Mayıs 1606'da Sadrazam olmuş ve Temmuz'unda ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür. İnatçı ve güçsüz biriydi.

Dilâver Paşa - Hırvat'dır. Enderûn'dan yetişerek Saray Sofracıbaşısı olmuş, sonra Kıbrıs'a ve sonra vezirlikle Bağdat Valisi ve 1615'de Diyarbakır, 1617'de Rumeli ve 1618'de ikinci kez Diyarbakır Valisi olmuştur. Temmuz 1621'de Sadrazam olup Mayıs 1622'de ölmüş ve Üsküdar'da Miskinler Tekkesi'nde gömülüdür.

Seyit Derviş Mehmed Efendi - Feyzullahzâdeler'den Abdullah Efendi'nin oğlu olup Ebû İshakzade Esat Efendi'nin damadıydı. Medrese Öğretmeni olarak İzmir'e, Ekim 1772'de Edirne Mollası ve sonra Mekke Pâyesi almış ve 23 Ağustos 1785'de "Nakibü'l-eşraf" (30) olmuştur. 3 Ağustos 1785'de İstanbul Kadısı olmuş ve 17 Haziran 1786'da azledilip 6 Mart 1788'de tekrar Nakibü'l-Eşraf ile Rumeli Veziri olmuştur. 12 Şubat 1790'da vefât etmiş ve Üsküdar'a gömülmüştür. Eşi şair ve edib olup kendisinden üstün ilime sahip [Fitnat] Hanım'dır.

(30) *Nakibü'l-eşraf*: Hz. Peygamber soyundan olanların işlerini görmek üzere içle-rinden hükümetçe tâyin olunan me'mur.

Rüstem Ebubekir Paşa - Yeniçeri Ocağı'ndan yetişerek Nizamiye aske-

rinin oluşturulmasında Süvari olmuş ve kısa sürede Albay ve 1840'da Süvari Tuğgeneralı olmuştur. 1842'de Korgeneral olup Aralık 1842'de Ankara Valisi ve sonra Hassa Ordusu askerlerinden oldu. 1843'de Hassa Meclisi Başkanı ve o yılın Aralık ayında vezirlikle A-nadolu Ordusu Mareşali oldu. 1845'de görevden ayrılarak 1849'da Edirne Valisi, sonra 1852'de Selanik ve 1853'de yine Edirne Valisi olup Mart 1876'da azledilmiş ve Ağustos 1859'da Üsküb Valisi olup Mart 1863'de azledilmiştir. Kasım 1865'de ölmüş ve Nasûhî Tekkesi'ne gömülmüştür.

Hacı Mehmed Reşit Paşa - Tersane subaylarından, o zamanlar Kırım tarafında Tuna komutanı olup yarbay, albay ve sonra tümamirallikle Liman Reisi oldu. Sonra emekli olup 19 Şubat 1880'de öldü. Karaca Ahmed'de gömülmüştür.

Rüşdî Mehmed Paşa - Turak Paşa'nın yeğeni Abdülkerim Beyzâde Mustafa Kâmil Bey'in oğludur. 1813'de doğmuştur. Hariciye kalemine devam ederek Baş Kalfa oldu. Merhum şeyhülislam Sadettin Efendi'ye damat olduktan sonra Aralık 1871'de Maarif Yazışma Müdürü ve 19 Eylül 1872'de Maarif Meclisi'ne üye oldu. 14 Kasım 1878'de ölmüş ve Karaca Ahmed'e gömülmüştür.

Râ'if Ali Efendi - Darphane'de madeni para ressamıydı. 7 Mayıs 1707'de ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür. Güzel yazı yazan bir hattat ve becerikli bir kişiydi.

Rasih Paşa - Rasih Mustafa Efendi - Bezirganbaşızade - Sadrazam mektupçularından olup hocalık rütbesi verildi. Atıfzade Ömer Vahid Efendi'ye damat oldu. Daha sonra yükselerek Topçular Katibi oldu. 1791'de İkinci Tezkereci, 1794'de Birinci Tezkereci 1796'da Padişah Maiyeti Kâhyası olup 1797'de Ordu geldiğinde görevinden ayrıldı. 1798'de Rumeli Pâyesiyle Rusya Sefiri olup dönüşünde gene Tapu Müdürü oldu. 1801'de Rumeli Tımar ve Zeamet Vekili, 1802'de Divan Katibi olarak Mısır Ordusu ile gitmiş ve 1804'de izinle İstanbul'a dönüp nişan almıştır. Bir yıl sonra Defterdar, Ocak 1806'da Muhasebe Birinci Katibi olmuştur. 15 Mayıs 1813'de ölmüş ve Üsküdar'da Harmanlık'ta gömülüdür. 60 yaşında idi. Düzgün konuşan, gösterişli, akıllı, dindar ve namuslu bir kişiydi. Oğlu vezirlerden İbrâhim Ethem Efendi'dir.

Selim Satı Paşa - Aslı Manastırlı'dır. Mısır'a gidip üst rütbeli subay oldu. Son-

ra devlet hizmetinde geçerek Albay ve 1833'de Tümgeneral ve arkasından Korgeneral oldu. 1838'de Harb Okulu Vekili olup, "Dâr-ı Şûra" yönetmeliğini düzenleyerek kararlaştırdı. Şubat 1841'de Aydın Valisi olup Mayıs 1841'de istifa etti. Bir süre sonra ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür.

Hacı Ahmed Paşa - Doğancı - Kızıl Ahmed Paşa torunlarından ve İsfendiyar sülalesinden Enderûn'da yükselerek Çakırcıbaşı olmuştur. Ağustos 1555'de Büyük Ahır Sorumlusu ve Şubat 1858'de Konya ve sonra Rumeli Beylerbeyi ve 1563'de Şam 1571'da tekrar Konya ve sonra Sultan İkinci Selim ve Üçüncü Murad hazretlerine arkadaş oldu. 1587'de ölmüştür. Yaşı yüzü geçmişken padişah hazretleriyle ava giderdi. Doğancılıkta çok hünerli bir kişiydi. 1533 yılında türbesi civarında bulunan Doğancılar Meydanı yanındaki hamamı yaptırmıştır.

Sırrı Mehmed Paşa - Halepli Sülûk Ahmed Paşa'nın oğludur. 1814'de Kapıcıbaşı olup bir süre sonra azledildi. 1844'de yüksek rütbeli subaylık ile Van ve sonra Kars Mutasarrıfı ve azledildikten sonra Yemen Defterdarı olup 1850'de vezirlikle Yemen Valisi oldu. 1851'de azladeldi ve 1853'de Erzurum Ordusu'nda memur oldu. Daha sonra geri döndü. 1857'de ölmüş ve Üsküdar'da Atik Valde Sultan camisine gömülmüştür.

Selim Mehmed Paşa - Haseki -- Servili'dir. Saray'da Yol Hasekisi olup 1826'da Hassa Askeri'ne girmiştir. 1837'de yükselerek Albay ve 1838'de Tümgeneral 1840'da Korgeneral olup Şam çölünde bulunduğu sırada 1841'de İzzet Paşa yaralandığında Akkâ Muhafızlığı ile Serasker Kaymakamı oldu. 1841'de vezirlikle Sayda Valisi olmuş ve 1843'de azledilmiş ve 1845 Üsküb Valisi olmuştur. 1847'de yine azledilmiş ve sonra Kastamonu Valisi olmuştur. Aynı yıl gene azledilmiş, 1848'de Konya ve sonra Şehrivaz ve en son 1850'de tekrar Konya Valisi olmuştur. 1851'de Anadolu Mareşali ve Temmuz'unda Hassa Ordusu Mareşali ve 1853'de Batum Komutanı olarak Şekvetin'i feth etti. Sonra azledildi. 1854'de tekrar Hassa Ordusu Mareşali oldu ve buna 1855'de Erzurum Mevki Komutanlığı eklendi. Harpten sonra geri döndü. 1856'da görevinden ayrıldı ve 1857'de üçüncü kez Hassa Ordusu Mareşali oldu ve sonra azledilerek 1861'de üçüncü kez Konya Valisi olmuştur. 1863 azledilmiş ve Aralık 1864'de Geçici Askeri Meclisi'nde görevlendirildi. 1865'de

Aylık Tarih

Dördüncü Ordu Mareşalliği ile Üçüncü Ordu Komutanı oldu. 1868'de azledilerek İstanbul'a geldi. Eylül 1872'de öldü. Üsküdar'da gömülüdür. Cesur, güçlü, dürüst idi. Şekvetin'i almış ve savaşarak Akkâ'ya girmiş, bahtiyar ve valilik yönetiminde orta derecedeydi. Neste kelimesini çok söylediğinden "Neste Selim Paşa" diye ün bulmuştur.

Süleyman Paşa - Sarı - Hersek'de Prepolili'dir. Saray Helvacısı olup, Muşahib Dilsiz Tavşan Ağa'ya Kâhya oldu. Sonra Kapıcıbaşı olup, Eylül 1669'da Çavuşbaşı ve 1672'de Sadrazam Kâhyası ve 1676'da Ahır Baş Sorumlusu olup Mekke'ye hacca gönderildi. 1683'de İkinci Vezir ve Ordu Komutanı oldu. 1685'de Sadrazam ve Baş Komutan oldu. Ekim 1687'de İstanbul'da vefât etmiş ve Salacak'daki kendi yaptırdığı camisine gömülmüştür.

Süleyman Paşa - Arapgirli'dir. Albay ve Tümgeneral olarak emekli olmuştur. Mart 1868'de vefât etmiş ve Selimiye'de gömülmüştür.

Süleyman Paşa - 1827'de doğmuş, subay olarak yetişmiş ve Dâr-ı Şûra'ya üye olmuştur. Sonra Hassa Ordusunda Tümgeneral olup 1868'de ölmüştür. Üsküdar'da Doğancılar'da gömülüdür.

Siyavuş Paşa - Abaza'dır. Köprülü Mehmed Paşa'nın kölesidir. Anahar Kölesi ve sonra, oğlu Fâzıl Ahmed Paşa'ya Kapıcılar Kethüdâsı ve daha sonra padişahın maiyetinde Kapıcılar Kethüdâsı olup, Mehmed Paşa'nın kızı Ayşe Hanım'la evlenerek damadı oldu. 1682'de Silahatâr Ağası ve o yıl Cebeci-başı (31) ve 1683'de Sipahiler Ağası oldu ve hacca gitti. 1684'de Diyarbakır Valisi, 1685'de Bosna ve sonra Halep Valisi olup, 1686'da Osmanlı Ordusu'nda, Sadrazam Süleyman Paşa'ya Başkomutan Yardımcısı oldu. Daha sonra vezirlikle Sadrazam rütbesine getirildi. 1687'de bir yangında yanarak ölmüştür. Üsküdar'da gömülüdür.

(31) *Cebeci-başı: Yeniçeri ordusunda silâh yapan, onaran ve bakımı ile görevli bulunan; savaşta ordunun silâh ve cephanesini ulaştıran yaya kapıkulu ocaklarından bir sınıf askerinin başı.*

Zarif Mustafa Paşa - Hassa Süvari Alayı katiplerinden olup kısa bir süre sonra Tümgeneral ve Korgeneral oldu. Ocak 1845'de Dâr-ı Şûrâ Başkanı olup 1845'de istifa etti. 1846'da rütbesi yükseltilerek baş komutanlıkla Kudüs Yöne-

ticisi oldu. 1847'de Kor-generallikle orduya geri döndü. 1848'de vezirlikle Konya ve sonra Halep Valisi oldu. 1849'da Erzurum Valisi 1853'de Anadolu Ordusu Mareşali olup azledildikten sonra, Ekim 1857'de tekrar Dâr-ı Şûrâ Başkanı oldu. 1859'da Meclis-i Vâlâ (32) üyesi olup 1860 sonunda görevlerinden ayrıldı. Şubat 1863'de vefât edip Karaca Ahmed'e gömüldü. Geniş bir servete sahip ve yazardı.

(32) *Meclis-i vâlâ-yi ahkâm-ı adliyye: İslahat hareketlerinin gerektirdiği yeni nizâm-nâmeleri hazırlamak, me'murların muhakemelerimle meşgul olmak, lüzum gösterilen devlet işlerinde rey vermek üzere 1253 (1837) yılında teşkil olunan meclis.*

İlyas Efendi Hâfız - Hekimbaşı (33) Behçed Efendi'nin kardeşidir. Enderûn'dan yetişerek Medrese Hocası olmuştur. 1840'da Gezici Molla olup Temmuz 1845'de Mevlevi Tarikatı mensuplarının ilk pâyesini alarak Sofya Mollası olmuştur. Daha sonra bilâd-ı hamse (beş şehir) ve Eylül 1850'de Mekke Pâyesi oldu. Kasım 1857'de İstanbul Pâyesi ve Hassa Müftüsü oldu. 20 Haziran 1857'de vefât etdi. Nasûhî Tekkesi'nde gömüldür. İyi bir hattat ve güzel yazı yazan bir kişiydi. Enderûn'da bulunduğu zaman içerisinde geçen olayları kaleme almıştır.

(33) *Hekimbaşı: Osmanlı İmparatorluğunda sarayda hekimlik görevini yürüten en kıdemli, yetkili ve padişahın özel doktoru olan kimse.*

Edib Mehmed Efendi - Ali Bey'in oğludur. Eğitimle yükselerek hocalardan olup Teşrifatçı Yardımcısı oldu. 1787'de padişahın maiyetinde Resmi Tarihçi oldu. 1791'de Teşrifatçı ve ikinci kez Tarihçi olmuştur. 1794'de tarihçilik başkasına verildi. 1801 Şubat'ında öldü. Nuh Kuyusu'nda gömülüdür. Birkaç yıllık tarih yazmıştır.

Şerif Paşa - Hantal - Askerdeyken önce hamal iken muvazzaflığa geçti. 1830'da Albay 1833'de Süvari Tuğgeneral ve 1837'de Korgeneral olarak Rakka Kaymakamı ve Eylül 1840'da İzmit Mutasarrıfı ve Nisan 1844'de vezirlikle Musul Valisi ve Kasım 1844'de Konya ve Aralık 1844'de Sivas Valisi olup, Ekim 1845'de azledilmiş ve 1846'da ölmüştür. Üsküdar'da Hazret-i Hüdayî Dergâhı'nda gömülüdür. Kahraman ve çok yiğit bir kişiydi.

Beşirağa - Küçük - Sarayda yetişerek padişahın sohbetlerine katıldı ve 1818'de Hazine Vekili ve 1825'de Sa-

ray Hazinesdarı oldu. Görevden ayrıldıktan sonra 21 Ekim 1842'de vefât etti. Üsküdar'da Ayazma Camii'nde gömülüdür.

Sinanettin Yusuf Paşa - Eski Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşidir. Enderun'da yetişerek Hersek Sancağında görev aldı. 1548'de Deniz Kuvvetleri Komutanı olup 1553'de vefât etti. Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camisinde gömülüdür. Beşiktaş'ta bir cami ve medrese yaptırmaya başladıysa da tamamlanması 1555 yılında oldu. Lütfü Paşa da bile bir mescidi vardır. Trablusgarb onun zamanında feth olundu. Vefâtına:

Daldı rahmet denizine kaptan mısrası ile tarih düşürülmüştür.

İbrâhim Baba - Bolulu'dur. Kaygusuz şeyhlerinden Şeyh Ömer Vasfi'nin oğludur. Şüphecilerden olup 1864'de ölmüştür. Duvardibi'nde gömülüdür.

Âkif Mehmed Bey - Tümgeneral Eubekir Paşa'nın oğludur. Mezar taşında [Ebûbekirzade] yazılıdır. Bâb-ı Âlî'den yetişerek Teşrifatçı oldu. 1743'de azledilerek şehir dışına gönderildi. Kasım 1745'de Küçük Vakıf Muhasebecisi ve bir süre sonra ikinci kez Teşrifatçı oldu. 1762'de ek olarak Çavuşbaşı olup 1764'de Süvari Askeri Yoklamacısı oldu. Ekim 1766'da teşrifatçılıktan da azledildi. 1767'de ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür. Salacak Mescidi'ni yaptırmıştır. Birkaç yıllık bir tarih de yazmıştır. Kompozisyonu ve yazısı çok güzeldi. Özgeçmişiydi.

Gâlib Abdülhalim Paşa - Türk - İstanbul'ludur. Topal İzzet ve Ağa Hüseyin ve Mâbeyinci Hamit Paşa'larla Hüseyin Bey'e Divan Katibi ve Mühürdar olup, sonra Akşehir Kaymakamı ve Ankara Defterdarı oldu. Daha sonra yükselerek Başkomutan ve Tırnova yöneticiliğinden azledilmiş ve 10 Eylül 1876'da ölmüş ve Üsküdar'da gömülmüştür. Köylü şivesi ve bilimsel sözlere heves ederek yazı ve şiirlerini genellikle o şekilde kullanıp kaba Türkçe bir [Dîvân] yadigar bırakmıştır.

Hanım Kadın - Sultan Birinci Mahmud Han hazretlerinin Başkadını olup 1769 tarihinde ölmüş ve Üsküdar'da Ayazma Camii'ne gömülmüştür.

(Devam Edecek)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güteryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Diğer Kimiseler

Bizans Ş «Aya Anna» Silivri Kapı civarında bulunan bu kilisenin bugün yeri belirsizdir.

Ş «Aya Anastasya (Anstasia)» «Kadırga'da Mahmut Paşa Camisi» Mös-yö Paspatis (Paspates) bunun sekizinci yüzyılda yapıldığını ve 1571 yılında camiye dönüştürüldüğünü anlatıyor.

Ş «Arhangelos Mihal (Mikhail)» İkinci Jüstinyen (Iustinianos) tarafından yaptırılan bu kilise Kadırga'daydı.

Ş «Aya Apostoli» [Fatih Camisinin yerinde] Fetih'ten sonra patrikhane buraya getirilmiş ve daha sonra Patrik Genadyus (Gennadios) zamanında [1455] patrikhane Samatya'ya aktarıldığından o vakit bu kilise yıkılmış ve civarına Fatih Camisi yapılmıştır.

Ş «Vlagerna (Bakherna)»

Ş «Konstantin Lipsos» Demirciler Mescidi.

Ş «Gasterya (Gastria)» Sancaktar Mescidi.

Ş «Ayya Hrisanti (Chrysanthe) ve Evfami (Euphemie)» Kumkapı'da Ermeni kilisesinin bulunduğu yerde.

Ş «Aya Demetriyos (Demetrius)» Tıbbiye Okulu'nun bulunduğu yerde.

Ş «Aya Diyomed (Diomede)» Mös-yö Mortimen'e (Mordtmann) göre bu kilise Yedikule gaz fabrikasının civarında olup on-onbeş yıl kadar önce orada iki mermer sütunu bile bulunmuş olduğunu anlatıyor.

Ş «Diyos (Dius)» manastırı. Eski İsa Kapısı civarında yani şimdiki Et Yemez mahallesinde olup Fatih'in emrinde çalışan-

lardan Mirza Baba tarafından camiye dönüştürülmüştür.

Ş «Aya Emilyanos (Emilianos)» Davut Paşa Kapısı civarındaydı.

Ş «Aya Eftikyos (Eftikios) Hristo-Kamera» Samatya'da Miraleon (Myreleon) manastırı civarında olan bu kilise İkinci Andronik Paleolog (Andronikos Palaiologos) devrindeki mezhepler arası çekişmeler sırasında önemli bir rol oynamıştır.

Ş «Yorgopikos (Gorgopikoos)» Altimermer'de küçük bir kilisedir.

Ş «Aya Yani Stüdyon (Stdion)» İmrahor Camisi

Ş «Aya Yani Vaptistos (Baptistos)» Kesmekaya'da.

Ş «Aya Yani Vapistos (Baptistos)» (Trvullo) Ahmet Paşa mescidi.

Ş «Aya Yani» Hekimoğlu Ali Paşa Camisi.

Ş «Aya Yulyanos (Julianis)» Kadırga üstündeki sırtta.

Ş «Kiramarta (Kyra Martha)» Mihal Paleolog'un (Mikhail Paleologos) kız kardeşi Mari Dukas (Marie Dukas) tarafından yaptırılmıştır.

Doktor Mortiman'a (Mordtmann) göre bu kilisenin yerinde şimdi Şaban Ağa Camisi bulunmaktadır. Mari Klop (Marie Cleope) ile «Aya Yani» burada gömülüyüşlerdir.

Ş «Panteyopa (Pantepoptes) veya Komoma» Eski İmaret Camisi. Fatih'te.

Ş «Aya Petro ve Aya Marko» Atik Mustafa Paşa Camisi. Burada 358 yılından kalma küçük bir vaftiz teknesi vardır.

Ş «Emanel (Emmanuel)» Manastırı. Ke-

feli Camisi

Ş «Panahırantos (Panakhrantos)» (Molla) Ferâri İsa mescidi.

Ş «Pantaleymon (Panteleimon)» Dokuzuncu dairede bulunan bu kilise «Pantaleymon (Panteleimon) ve Mariyus (Marius)» dinlenen azizlere ait kırsal eşyaları içeriyordu. Büyük Konstantin (Konstantinos) tarafından

Ş «Homona» adı altında yaptırılmıştır.

Ş «Pantepoptes» Eski İmaret Camisi: On ikinci yüzyılda Birinci Aleks Komnen'in (Aleksios Komnenos) annesi tarafından yaptırılmıştır. Önce imaret ve sonra da camiye dönüştürülmüştür.

Ş «Perivleptos (Peribleptos)» Zeyrek Kilise Camisi.

1125 yılında Yani Komnen'in (İoannes Komnenos) zevcesi İmparatoriçe «İrini (İrene)» tarafından yaptırılmıştır.

İmparator «Konrad»'ın baldızı ve Almanya kontlarından Solzbah kontunun kızı olup İmparator Manuel'in zevcesi olan ve İrini (İrene) ismini alan «Berta» da burada gömülüdür. Üç kısımdan oluşan bu yapı çeşitli depremlerde hasara uğradığından çeşitli onarımlar görmüştür.

Ş «Aya Filipus Aya (Phillippos)» Deniz Abdal Camisi, Topkapı civarındadır.

Ş «Kırk Şehitler» Saraçhanebaşı'nda.

Ş «Aya Romanos» Topkapı'da Manastır Mescidi.

Ş «Küçük Ayasofya» Yenikapı'da.

Ş «Teotokos (Theotokos)» Sigma denilen yerde.

Ş «Azizler» Fatih civarında.

Aylık Tarih

§ «Aya Tomas (Thomas) Apostol» Kadirga limanının batısında.

§ «Hristos» Topkapı Sarayı'nın sınırları içerisinde Mangana civarındaki Aya Yorgi manastırının yanındaydı.

§ «Aya Yorgi» Sarayburnu'nun Değirmen Kapısı civarında «Aya Lazareo» «Toposis (Topoesis)». Sarayburnu'nda Gülhane civarında Hodagitriya (Hodigitria) denilen ve İstanbul'un koruyucusu sayılan,

§ «Meryem Ana» Resminin korunduğu kilisedir.

Lâtinler İstanbul'u aldıkları zaman Rum kiliselerinin bir çoğu Katolik kilisesine dönüştürülmüştü. Özellikle Ayasofya ve Aya Apostol manastırı gibi büyük kiliseler tümüyle Lâtinler'e geçmişti. Zeyrek Camisi, Lâtinler'in genel karargahı olmuştu. Rumlar İstanbul'u Lâtinler'den geri aldıktan sonra bu kiliselerini Ortodoks kilisesine dönüştürmüş olsalar da Bizans hükümeti düşmana karşı ortak aramak zorluğuyla Lâtin bölgeleri gene özel izinler ile bazı kiliselere sahip olmuşlardır.

Komenen'ler (Komnenos) zamanında Bizanslılar'ın kilisesinin Ayasofya'nın kuzeyinde olduğunu Doktor Dötiye (Det-

hier) söylüyor.

Şimdiki Hamidiye İmaret'i'nin yerinde bulunan «Sen Suver (Saint Svor)» kilisesi da Bizanslılar'ın idi. [101]

(101) Sonradan yapılmakta olan hafriyat sırasında bu yapıya ait taşların ortaya çıktığı görülmektedir.

Dokuzuncu yüzyılda Papa Sekizinci Jan (Ioannes) tarafından İmparator «Makedonyalı Vasil (Basileios)»'e [867-886] yazılan bir mektupta İstanbul'da S.Sergius isminde bir Lâtin kilisesinin varlığı anlaşılmaktadır. [102] Bu zaman meşhur patrik Fotiyus'un zamanına tesadüf eder.

[102] A.Belin. *Historie de Latinité de Constantinople 1894. Pag. 15.*

Ayasofya'nın yanında Lâtinler'in «Panaeya Varangiyotisa» isminde bir kilisesi vardı. Varang kelimesini yazar Dökanj (Du Cange) Lâtin sözlüğünde Romalılar'ın hizmetlerine aldıkları milis (103) askeri diye tercüme ediyor. B nedenle «Frenk» kilisesi demek olduğu anlaşılıyor.

(103) Milis: Savaş zamanında orduya yardımcı olmak amacıyla toplanan halk kuvveti.

Bizans kiliseleri arasında en tanınmış olanlarını yukarıda verdik. Teodolos'tan (Theodolus) aktararak Dökanj (Du Cange), İstanbul'da 1200 kilise ve 360 manastır olduğunu söylüyor. Bu kiliselerin büyük bir kısmı, küçük yapılardan ibaret olup, harap olmuş ve önemlileri içinde de küçük bir kısmı camiye dönüştürülmüş ve bir kısmı da kilise olarak kalmıştır.

Bu bir kaç kilisenin, fetihden sonra camiye dönüştürülmeleri bazı yabancı yazarların dediği gibi, bir başka dinden olanlara karşı düşmanlık eseri olmayıp, belki Bizanslılar'ın gerek savaşlarda ve gerekse (Sayfa 177) kaçarak sayıca azalmaları ve bazı mahallelerden ayrılmaları nedeniyle o civarda Hıristiyan bulunmamasındandır. Doğaldır ki Orta Çağ'a ait bir devirde Müslümanların bu gibi kiliseleri camiye dönüştürmeleri din düşmanlığından çok dindarlıkları nedeniyleydi.

**Gelecek Sayıda:
Bizans Sarayları**

